

Dissertatio theologica de oratione montana, evang. Matthaei cap. V-VII

<https://hdl.handle.net/1874/300744>

3

DISSERTATIO THEOLOGICA

DE

ORATIONE MONTANA,

EVANG. MATTHAEI CAP. V.—VII.

DISSERTATIO THEOLOGICA

DE

ORATIONE MONTANA,

EVANG. MATTHAEI CAP. V—VII,

QUAM,

ANNUENTE SUMMO NUMINE,

EX AUCTORITATE RECTORIS MAGNIFICI

PETRI HARTING,

MED. ET ART. OBST. DOCT. ET MATH. ET PHIL. NAT. PROF. ORD.,

NEC NON

AMPLISSIMI SENATUS ACADEMICI CONSENSU,

ET

VENERANDAE FACULTATIS THEOLOGICAE DECRETO,

PRO GRADU DOCTORATUS

SUMMISQUE IN THEOLOGIA HONORIBUS AC PRIVILEGIIS,

IN ACADEMIA RHENO-TRAJECTINA

RITE ET LEGITIME CONSEQUENDIS,

PUBLICO AC SOLENNI EXAMINI SUBMITTIT

MURCO NICOLAUS RINGNALDA,

FRISIUS EX URBE YLEST.

A. D. XXVIII M. MAJI, ANNI MDCCCLVIII, HORA I.

TRAJECTI AD RHENUM,
POST UTERWEEK ET SOC.

MDCCCLVIII.

UNIVERSITY OF MONTANA

ORATION MONTANA

BY THE MOUNTAIN CLUB

THE MOUNTAIN CLUB

P. R. H. A. L. I. N. G.

THE MOUNTAIN CLUB

THE MOUNTAIN CLUB

THE MOUNTAIN CLUB

THE MOUNTAIN CLUB

THE MOUNTAIN CLUB

THE MOUNTAIN CLUB

THE MOUNTAIN CLUB

MURCO NIGELUS-NINGHARA

THE MOUNTAIN CLUB

THE MOUNTAIN CLUB

THE MOUNTAIN CLUB

THE MOUNTAIN CLUB

PIIS

MATRIS. DILECTISSIMAE. MANIBUS

SACRUM.

VIRO AMANTISSIMO
RUTGERO RODENBURGH MENTZ,
ARTISTITI ULTRAJECTINO,
S. P. D.
M. N. RINGNALDA.

Piis matris dilectissimae manibus hunc dicavi libellum, hasce studiorum meorum primitias. Puero adhuc saeva mihi mors hanc eripuit matrem, cujus memoriam religiose servabo. Quenam virtutis semina in puerili meo animo sparserit, quonam veri bonique studio me imbuerit, postea in dies magis magisque expertus sum. Patri igitur

optimo jam dudum duplex impositum fuit munus, duplex officium: patris scilicet simul et matris vicibus erga me functus est. Sed verba mihi desunt, quibus ea, quae illi debeo, ut par est celebrem. Summa enim charitas, qua semper me persecutus est, in omni sua agendi ratione, in ejus admonitionibus ac reprehensionibus, luce clarius fuit conspicua. Omnium denique, quae veri patris sunt, nihil erga me non praestitit. Deum precor, ut illius vitam ad extremam usque producat senectutem, utque pium ac gratum filium me reddat. Nosti autem patrem meum alteram nuper duxisse uxorem. Hac de re me ipse satis gratulari nequeo. Illa enim tanta benevolentia, tanque insigni amore me filium amplexa est, ut matris, mihi puero ereptae, vices adolescenti non tantum expleverit, sed in omnibus negotiis mihi alteram matrem se revera praestiterit.

*Vitam meam Academicam, nunc peractam, in memoriam revocanti, semper mihi magis fit conspicua vis salu-
tifera, quam tu, vir amantissime! in me exercuisti. Nam inde ab initio ad finem usque vitae meae Academicæ paternus fere dux et monitor mihi exististi, nec non integer amicus ad me audiendum et consolandum, ad mihi succurrendum et auxiliandum semper paratus. Domus tua nunquam non mihi patuit, eamque nunquam reli-
qui, nisi honestatis tuæ humanitatisque sensibus imbutus, tuisque tum dulcibus tum utilibus usus sermonibus. Quis autem Minervæ alumnus talem, qualis tu semper mihi fuisti, amicum satis magni facere potest?*

Quum vero tibi, vir venerande! gratias quam maximas agam pro iis omnibus, quæ liberaliter et copiose in me contulisti, decet me alios quoque nominare viros, quorum bonum erga me animum sæpius expertus, quorumque

prompto auxilio haud semel usus sum. In his est doctissimus P. J. COSTERUS, Gymnasii Snevani rector, vir ingenii acumine insignis, qui sua ad Graecas Latinasque litteras institutione effecit, ut Academicas scholas et promptior et paratior adirem. Ne illius multorum erga me meritorum unquam obliviscar, caveat Deus! — Nec minus grata mihi sit eorum professorum memoria, quorum lectiones litterarias et historicas, audire mihi contigit. — Praeceptores autem, viros clarissimos H. BOUMAN, H. E. VINKE et B. TER HAAR, quibus in Theologiae studiis usus sum, imprimis celebrare oportet. Benevolentia atque humanitas, quibus me persecuti sunt, beneficia, ab eis in me collata, haec tibi sunt notissima. Saepius enim de his tecum egi et imprimis clarissimi Promotoris benignitatem ac singulare his ipsis diebus praestitum auxilium haud semel tecum communicavi.

Hac autem in Academia innotui viro plurimum venerando M. D. DE BRUYK, cujus praeclara erga me multosque commilitones meos merita, quamvis tibi satis nota, hinc tamen reticere non possum. Hujus enim privata disciplinarum theologicarum institutione usus, dubito, utrum magis mihi profuerit familiaris ejus consuetudo, an insignis ejus doctrina et facilis docendi ratio. Quae omnia iterum iterumque grato recolere animo magna mihi semper erit voluptas.

Multa quoque — quod tu ipse, Academicæ vitæ semper memor, plane intelliges — multa, inquam, optimis debeo amicis, quorum plerique jam vitam publicam inchoarunt, alii ad hunc usque diem Almae Matris beneficiis fruuntur. Experientia enim me docuit verissima esse hæc verba: Amicorum consensus virtutem alit gaudiumque. Mox vero dura sors ab illis amicis me forsi-

tan disjunget; sed amicitiae vinculum fore ut perpetuum sit ac aeternum spero. Jucundos vitae academicae dies ut in posterum recorder cum beato illo gaudio, quale tu, vir amantissime! de amicis tuis aut adhuc in vivis aut jam defunctis familiariter sermocinans, saepius mihi manifestasti, toto cum animo exopto.

At nunc finem huic epistolae imponam, unum tamen adhuc a te, vir venerande! petens. Vita mea in Academia peracta est; urbem hanc mox relinquam; manus, ad quod gerendum me parare studui, brevi, ut spero, adibo. Tu pergas, ut fecisti, liberali benevolentia me persequi, amore me amplecti, consilio et re me juvare. Summa vero operam ego, ut illa amicitia, qua huc usque dignum me existimasti, nunquam indignum me praestem. — Vale.

Scripsi Trajecti ad Rhenum, mense Aprilis a. MDCCCCLVIII.

CONSPECTUS.

	Pag.
Introitus.....	1.
CAPUT I. Quenam in oratione montana occurrunt difficultates, in quibus dirimendis huc usque laborarunt interpretes.....	6.
CAPUT II. De methodo, huc usque ab interpretibus in dirimendis difficultatibus illis adhibita, et de meliore in ejus locum substituenda.....	21.
CAPUT III. De ratione, qua JESUS cum multitudine hominum versans hos docere solebat.....	25.
CAPUT IV. De unico modo, quo ea, quae JESUS olim docuerat, a discipulis servari potuerunt.....	36.
CAPUT V. Difficultatum singularum solutio.....	46.
CAPUT VI. De argumento ac idearum connexu in oratione montana.....	57.
CAPUT VII. De necessitudine orationem montanam inter atque Mosaismum.....	71.
CAPUT VIII. De necessitudine orationem montanam inter ac CHRISTI religionem.....	83.

Aut hoc non est verum Evangelium, aut nos non sumus
veri Christiani,

THOMAS LINACER.

(Vid. Wolfi Curae in Matth. V: 2.)

INTROITUS.

Gravissima sane est et pulcherrima illa Novi Foederis pericope, in quam diligenter inquirere hac dissertatione nobis proposuimus. Ut autem lector benevolus aptius adeat ac facilius sequatur ea, quae nos chartae mandavimus, haud inutile nobis visum est nonnulla praemonere de disquisitionis nostrae *indole, consilio ac ratione*, nec non de *fontibus*, quos consuluimus.

Disquisitio, a nobis instituta, universe dicenda est *theologica*; quodsi vero distincte et accurate ejus indolem notare velimus, quadruplici eam attributo ornare nos oportet. Est scilicet 1°. *historica*: nam initio jam dedimus variarum difficultatum, quae explicationem orationis montanae huc usque presenserunt, conspectum; praeterea quaecumque disputa-

vimus non nisi rebus in facto positis superstruere studuimus; 2°. *critica*: quia iudicium tulimus de methodo, ad hunc usque diem in dirimendis illis difficultatibus adhibita, cui aliam substituere conati sumus; 3°. *exegetica*: etenim non nisi bene intellecta hac, de qua agimus, Sacrae Scripturae parte, ejus argumentum et dispositionem rite exponere possumus; 4°. *dogmatica*: quum inquiramus in necessitudinem, quae intercedit Mosaisimum inter ac orationem montanam, in qua nimirum oratione omnem invenimus CHRISTI religionem.

Consilium autem, quod hac disquisitione nobis proposuimus, triplex est: *primo* expedire difficultates, hucusque interpretibus, qui orationem montanam explicare studuerunt, obvias; *secundo* exponere verum hujus pericopes argumentum ejusque dispositionem; *tertio* manifestare summum ejus pretium.

Quae autem ratio est, qua in componendo hocce libello progressi sumus? Quis ordo, quo singula libelli capita se invicem excipiunt? — Quum, ut jam diximus, consilium nobis fuerit dirimendi diversas easque graves difficultates, quae interpretibus in explicanda oratione montana huc usque se obtulerunt, brevem illarum difficultatum conspectum de-

dimus, iisque singulis praecipuas virorum doctorum sententias adjecimus. Sic enim lector et labores eorum, qui ante nos de hac oratione egerunt, facilius cognoscere ac consulere, et rem omnem, de qua sermo est, recte perspicere potest. Ex hocce autem conspectu patet varias singularum difficultatum solutiones magnopere inter se differre, nec carum ullam quidem omnium consensum in se contraxisse. Cujus rei causam sitam esse invenimus in eo, quod perversa methodo in expediendis illis difficultatibus usi sint interpretes, quos consulimus; quippe qui omnes pro certis statuerint ea, quae nos, historicis argumentis ducti, falsa esse arbitramur; quibus falso positis tanquam fundamento usi sunt. — Huic igitur methodo aliam, quae nobis unice vera videbatur, *historicam* scilicet, substituere studuimus, quae non nisi res in facto positas et quaecumque ex his deduci possint ut fundamentum ponit. Quam ob causam indagavimus ea, quae ipsa historia, optima omnium dux et auspex, nos docet et de ratione, qua JESUS, cum turba hominum versans in monte, iis divinam suam sapientiam exponere soleret, et de unico modo, quo ea, quae JESUS olim sic docuerat, a discipulis servari potuerint. Hae igitur res firmissimum nobis praebuerunt fundamentum, in quo tota dis-

putatio nostra fundata est. Duabus enim his rebus cognitis, haud difficile nobis fuit eas solvere difficultates, in quibus rite tollendis huc usque minus apte laborasse videntur interpretes. Omnibus igitur impedimentis remotis, integra et intacta mansit pulchra, de qua agimus, pericope; quin et pulchrior evasit. Quapropter exposuimus hujus pericopes argumentum ac dispositionem, atque simul summum ejus pretium, quod minoris aestimarunt multi, orationem montanam dicentes alteram tantum partem Christianae religionis, aut statuentes eam non nisi transitum praebere a Lege ad Evangelium, aut in ea desiderari nonnulla religionis Christianae placita, scitu tamen necessaria. Hanc quidem ob causam de duabus rebus egimus, quibus orationis montanae pretium maxime perspicuum esse opinamur, scilicet exposuimus, orationem montanam *tum* docere CHRISTI religionem inter ac Mosaismum veram necessitudinem, *tum* continere omnem CHRISTI religionem.

Fontes, quibus hac in disquisitione elaboranda usi sumus, triplicis sunt generis. Sunt enim illi *partim* Commentarii vel in totum Novum Foedus, vel in Evangelium Matthaei, vel in hanc, de qua egimus, primi Evangelii pericopen; *partim* scriptores, qui

agunt de vita JESU; *partim* quoque alius generis libri de oratione montana scripti. Quicumque vero plures auctores, qui de oratione montana scripserunt, distincte cognoscere velit, consulat eorum recensioni, quas dederunt THOLUCK 1), HASE 2), alii.

-
- 1) *Die Bergpredigt*, 1856.   2) *Das Leben Jesu*, 1840.

CAPUT I.

QUAENAM IN ORATIONE MONTANA OCCURRUNT DIFFICULTATES, IN QUIBUS DIRIMENDIS HUC USQUE LABORARUNT INTERPRETES

Omnibus, qui ad nostrum usque tempus in explicanda oratione q. d. montana versati sunt, multae occurrerunt difficultates, quas variis modis tollere studuerunt. Hoc Capite brevem illarum difficultatum conspectum dare, et singulis praecipuas virorum doctorum sententias adjungere studuimus. Quod autem ut aptius fieret, omnes illas difficultates in duas dividimus classes, quarum prior continet eas, quae oriuntur ex contemplatione orationis montanae, quae occurrit Matth. V—VII, per se spectatae; posterior autem eas, quae profluunt haec ex oratione collata cum Cap. VI Lucae, qui ibi eandem orationem retulisse putatur.]

Difficultates, quae oriuntur ex contemplatione orationis montanae, Matth. V—VII, per se spectatae.

Prima difficultas, ad hanc classem referenda, est eorum qui statuunt, *orationem montanam ad verbum memoria servari non potuisse*. Quod quidem paucis additis illustremus. Haec oratio, inquiunt illi, quamvis partes ejus arcte cohaereant, diversis tamen de rebus agit, dum simul multa continet breviter dicta, proverbialia, *γνώμους*; porro satis ampla et prolixa est; deinde diu postquam JESUS eam habuit litteris demum mandata est. Quae cum ita sint, negandum memoriae eam esse vim, quae totam hujusmodi orationem ad verbum servare potuisset.

Quomodo autem Exegetae hanc difficultatem dirimere conati sunt?

Ostenderunt 1) vim memoriae Orientalium, deficientibus aptis scribendi adminiculis, multo majorem esse quam Occidentalium; eamque auctam fuisse JESU Discipulis, qui Spiritu ejus jam imbuti attentius igitur verba ejus audirent atque semel audita deinde saepius repeterent. Quibus

1) WITKOP, *Voorlezingen over het Wezen des Christendoms*, alii.

omnibus traditio oralis niteretur, aleretur et augetur.

Quamvis facile concedimus magna carminum aliorumve scriptorum fragmenta ad verbum in mentem recipi et ab uno ad alterum ore proferri posse, vel sic tamen, rationibus psychologicis ducti, negandum putamus, magnam eamque rebus et sentiis refertam orationem, semel tantum habitam, ad verbum menti insculpi et memoriâ retineri posse, quamvis multis e rebus auxilium petente.

Illi autem, qui eo quo diximus modo hanc difficultatem tollere studuerunt, demonstrarunt quidem hujusmodi orationem, si quando memoriae esset mandata, potuisse servari; haud tamen ad quaestionem responderunt: quomodo talis oratio, semel tantum ex ore Magistri profecta, statim mente discipulorum ad verbum recepta sit. Ad quam quaestionem respondendum fuisset.

Secunda difficultas, de qua in hac classe nobis agendum, haec est: *orationem montanam nimis artis legibus respondere*. Breviter exponamus, qualis secundum nonnullos recentiores sit haec difficultas.

Orationis montanae, quam MATTHAEUS retulit,

omnes partes acutissime cohaerent et tam logice congruunt, ut orationis summa, quamvis in singulis ejus partibus iterum iterumque aliis verbis repetita, ab inquirenti tamen ingenio facile ex omnibus illis partibus dignosci possit, ita ut singulae partes luculenter pateant unum integrum efficere totum. Sunt quidem, qui dixerint, JESUM praecedente nocte se praeparasse, et non solum de ideis, quas pronuntiaturus erat, meditatam esse, sed etiam verba nonnullarum idearum et formam totius orationis constituisse 1). Sed tota oratio montana, ajunt adversarii, nimis *dialectica* est et docendi rationi qua JESUS utebatur repugnat, quippe qui verbis, quae sponte sed ex imo pectore se offerunt, uti solet 2); *artificiosior* est, quam ut ex ore Domini profecta esse possit 3). Quodsi contra ponatur, JESUM orationem illam habere potuisse, quodnam consilium, rogant sua vice, hac oratione sibi proposuisset JESUS, quam vim ei tribuisset? Alloquitur discipulos et multitudinem hominum omnis generis. Neque his oratio fuit accommodata, neque totius orationis summa, nimis abstrusa multisque sententiis nimis abscondita, simplici et inculto populo tam facilis fuit intellectu, ut JESUS

1) OOSTERZEE, MEYBOOM.

2) HASE.

3) BAUR.

sibi facere potuerit audientiam, qua auditorum iudicium provocaret.

Hanc difficultatem revera nonnulli Interpretes sustulerunt. Alii 1) enim singularum orationis partium inter se cohærentiam et totius unitatem vel cuidam *γρομῶν* collectori, vel Græco Evangelii Matthæi Interpreti, vel pluribus tribuunt auctoribus, quorum labore Evangelium primum, quod nunc habemus, exstitisse ajunt. Alii 2) perhibent MATTHÆUM sive auctorem primi Evangelii absolutum doctoris popularis fingere voluisse exemplar, quod optime petiit ex ipsa JESU vita et aptissime annexuit gravissimo cuidam ejus vitæ casui, circum quem, tanquam totius orationis centrum, ceteras omnes partes ordinavit.

Ut autem exponamus, quidni his assentiamur, non hujus loci est; nam si id vellemus, totam eorum theoriam de origine Evangeliorum refutaremus necesse esset. Eorum verò sententiam silentio prætermittere non licuit nobis. Aliam viam, quâ hanc

---

1) FRITZSCHE, OLSHAUSEN, MEIJER, SCHNECKENBURGER, BAUR. Verba autem THOLUCCII: »ob denn in diesem Fall der Jünger über seinen Meister gekommen sei?“ contra hos nihil valere satis patet.

2) HASE.

difficultatem tollerent, illi inierunt interpretes, qui opinionem qua statuitur, orationem montanam esse artificiosiore, quam ut JESUS eam habere potuerit, profligasse sibi videntur exclamando: »acsi Dominus loqui non potuerit, nisi rerum dispositi6nis et contextus ratione spreta.»

Hujusmodi autem refutationem omni probandi vi destitutam esse nemo non intelligit.

Tertia difficultas huc redit: in oratione, a Matthaeo commemorata, non solum nonnulla breviter dicta, verum etiam partes prolixiores inveniuntur, quae etiam in Evangeliiis Lucae [Cap. VI excepto] vel Marci occurrunt alio contextu. Quae ritur idcirco, apud quemnam Evangelistarum dicta illa et partes illae suo loco narrentur?

Sunt qui, inspirationis theoriae faventes, et coacti necessitate fidem cujusque auctoris sacri vindicandi, loca illa parallela saepius a JESU dicta esse diverso loco et tempore putent. His igitur difficultas non exstat. — Alii CHRISTUM breviter tantum dicta, non vero majora fragmenta, alii nonnulla tantum dicta breviter atque etiam partes majores nonnullas Dominum repetiisse accipiunt. Illi igitur pro omnibus iis partibus majoribus, hi solum pro iis, quas non

repetitas putant, certum quemdam locum, aut in oratione montana aut alibi, vindicare debent, uni Evangelistarum fidem tribuentes, quam ceteris abnegant. Sic sane debita solvunt. Instituunt enim operationem criticam, cujus ope, internis usi argumentis, iudicium efferunt de loco, quem illae partes majores in Evangelii obtineant necesse est. Etsi autem hoc iudicium plerumque feratur in gratiam MATTHAEI, de nonnullis tamen parallelis 1) iudicium effata tam diversa sunt, ut ex iis optio difficillime fiat, vel ne fieri quidem possit.

---

*Difficultates, quae prosunt ex oratione Matth. V—VII,
collata cum Cap. VI Lucae, qui ibi eandem
orationem retulisse censetur.*

Ad posteriorem hanc classem primo loco referenda est difficultas: *uterque Evangelista eandem refert orationem montanam, sed diverso eam tempore habitam tradit.* MATTHAEUS enim eam collocavit initio publicae JESU vitae, postquam de quatuor tan-

---

1) Plerique in oratione dominica recensenda fidem historicam LUCAE tribuerunt, iisdem quidem argumentis ducti, quae alios eo duxerunt, ut illam bis a JESU datam esse existimarint.

tum Apostolorum electione mentionem fecerat. LUCAS contra eam narravit habitam in media JESU vita publica, et statim post duodecim Apostolorum electionem. Quomodo autem haec difficultas a viris doctis sublata est?

Duas per vias eo pervenire posse crediderunt; scilicet, aut alteri, aut utrique auctori fidem in tempore statuendo abnegant. LUCAM facta et verba JESU omnino ordine chronologico narrasse plerique 1) putarunt; MATTHAEUM contra consilio didactico Evangelium suum conscripsisse, haud vero temporis rationibus consuluisse. Alii putant utrumque auctorem hac in re errasse orationemque ocius collocasse, quam ea revera locum habuit 2).

Tertia autem sententia duabus, quas narravimus, adjungenda est. Sunt nimirum, qui putent utrumque Evangelistam, LUCAM et MATTHAEUM, verum tempus, quo oratio montana habita est, indicasse. Hi autem Evangelium primum Graccum, quo nunc gaudemus, ortum volunt ex opere MATTHAEI, quod τὰ

1) THOLUCK, MEIJER, OOSTERZEE, alii.

2) DE WETTE (*Comm. in Matthaeum*) MATTHAEUM orationem ocius, quam locum habuit, collocasse putat, quia JESUS in ea tam aperte se Messiam vocat; LUCAM vero propter rationes, quas ipse ibi non exposuit, quas vero equidem ignoro.

λόγια κυριακά contineret. Etsi autem opus hoc aut ab uno aut a pluribus mutatum et auctum esse dicunt, aut his aut illi adseribunt etiam errorem chronologicum, qui in primum Evangelium, Graece conscriptum, irrepperit.

Secundo loco in sensum venit difficultas *localis*. MATTHAEUS enim *in monte*, LUCAS contra *in loco campestri* JESUM orationem suam habuisse tradit. Ad discrimen illud tollendum, interpretes relationem MATTHAEI cum LUCAE relatione in concordiam redigere studuerunt. Nonnulli putant JESUM, antequam initium orationis fecerit (Luc. VI: 20), recessisse in montem 1); alii verba LUCAE: »ἐπὶ τόπου πεδινῶν» significare *e regione plani loci*. Plerique tamen perhibent τόπον πεδινὸν esse clivum aut locum planum in summo monte, atque igitur nullum inter utramque recensioem adesse discrimen.

Tertiam difficultatem praebet *habitus* JESU loquentis. LUCAS enim JESUM, dum orationem habuit, *stantem*, MATTHAEUS contra *sedentem* tradit. Interpretes statuerunt narrationes utriusque

---

1) CHEMNITZ.

Evangelistae hac quoque in re optime secum invicem convenire. Referunt nimirum verbum ἔστη (Luc. VI: 17) ad sanationes, quae requirebant JESUM stantem, et arguunt ex ipsis LUGAE verbis, hunc Evangelistam non commemorasse, JESUM stantem habuisse orationem. Hisce igitur argumentis ducti, rem ita proponunt, JESUM stetisse, dum aegros sanaret, et consedissee, antequam loqui inciperet.

Quarta difficultas exprimitur quaestione: ad quosnam auditores JESUS orationem montanam habuerit. Paucis quaestionem exponamus. MATTHAEUS narrat discipulos JESU et ὄχλους πολλούς adfuisse, quum JESUS orationem haberet. Ἐδίδασκεν αὐτούς, inquit Cap. V, sect. 2; ad quam vocem αὐτούς grammatice bene referri possunt aut discipuli tantum aut discipuli cum turba conjuncti. E verbis autem »ἐξεπλήσσοντο οἱ ὄχλοι,» quibus Evangelista vim et efficacitatem orationis JESU in auditores describere voluit, effici potest, JESUM multitudinem etiam allocutum fuisse; quum contra orationi, a MATTHAEO litteris mandatae, nonnullae insint partes, quae speciatim pertinent ad discipulos.

Quid autem tradit LUCAS? Hic etiam enarrat adfuisse ὄχλον μαθητῶν et πλῆθος πολὺ τοῦ λαοῦ.

Sed ex exordio orationis patet hanc discipulos tantum spectare; quod etiam probatur electione duodecim Apostolorum a scriptore in contextu praemissa, acsi haec orationi habendae ansam dedisset.

Quid autem viri docti ad propositam quaestionem responderunt?

Quum inter omnes constet utrumque Evangelistam eandem referre voluisse orationem, non opus est, ut mentionem faciamus de iis, qui putant JESUM bis, primum coram discipulis, dein coram turba hominum suam habuisse orationem. Imprimis vero duae sententiae animadvertendae sunt: altera eorum 1), qui orationem quam LUCAS refert nexu causali conjungunt cum electione Apostolorum, et *inauguralem* eam dicunt. Altera, quam plerique amplexi sunt 2), ponitur Christum, superato montis fastigio, condisse, discipulos propius illum cinxisse, et turbam e longinquo stetisse; cunctos igitur illum docentem audiisse. Itaque orationis montanae consilium est duplex: speciale quoad discipulos, universale quoad turbam hominum.

Pervenimus ad *ultimam*, qua explicatio orationis

1) CHEMNITZ alii.

2) HASE, THOLUCK.

montanae ad hoc usque tempus premitur, difficultatem, quae circumscribi potest hocce modo: *in relatione Lucae, per se spectata, dispositio perspicua desideratur; relatio Matthaei longe praecellit magnitudine relationi Lucae, quamvis nonnulla narrantis, quae apud Matthaeum non inveniuntur.* Pauca addamus. Nemini facile contingit dispositionem et nexum inter varias orationis partes invenire in recensione LUCAE, quin cognitam habeat orationem a MATTHAEO relatam, cujus dispositio perspicua est. Multae tamen et caedem res in utraque relatione iisdem fere verbis redduntur et eodem fere ordine se invicem excipiunt. Verum inter orationis particulas, quibus caedem res exponuntur, non idem est nexus; atque id hinc imprimis ortum est, quod MATTHAEUS longe plura narret quam LUCAS; hic contra suâ quoque vice nonnulla affert, quae apud illum desiderantur. Accedit, quod apud utrumque Evangelistam nonnulla enuntiata occurrunt, quae nec inter se neque cum locis, quae proxime in vicinia sunt, cohaerere videntur; tum alia, quae, quamvis in utraque relatione commemorata, diverso tamen contextu collocata sunt. Difficultas igitur duplex est atque continetur duabus quaestionibus, nunc exponendis.

Quomodo factum est, ut in Lucae relatione perspicua dispositio desideretur? Ad hanc quaestionem responderunt interpretes. Ut eos, qui LUCAM MATTHAEI relationem supplevisse statuunt, missos faciamus, — nonnulli dispositionem in relatione MATTHAEI huic ipsi tribuunt, quam ob causam apud LUCAM ut quaeratur non opus est 1). Alii, authenticam orationem apud MATTHAEUM ponentes, existimant LUCAM hanc excerpisse, nec vero ubique contextum consuluisse. Sunt etiam, qui putent vel MATTHAEUM clarius quam LUCAM ea enuntiasse, quae uterque sibi proposuerat, scilicet, ut expressam doctoris popularis effigiem scriptis mandaret; vel MATTHAEUM majorem traditionum cyclum sibi paratum invenisse 2).

Undenam factum est, Matthaeum tanto ampliorem retulisse orationem montanam, et Lucam contra nonnulla tradidisse, quae apud Matthaeum non inveniuntur? Ista autem pauca, quae non in MATTHAEI sed in LUCAE tantum relatione occurrunt, LUCAS aut ipse ex sua mente

1) FRITZSCHE.

2) HASE, *das Leben Jesu*: Aber MATTHAEUS hat diesen Zweck weit grossartiger aufgefasst, oder eine reichere Krystallisation der Ueberlieferung vorgefunden.

adiecisse perhibetur, aut ex traditione. Sed de iis, quae solus MATTHAEUS memoravit, sententiae interpretum in varias partes abeunt. Nonnulli enim putant virum, a quo LUCAS orationem acceperit, ipsum orationi interfuisse, sed aut locum in monte tenuisse, ubi omnia accurate audire nequiverit, aut aliquot orationis partes oblitum fuisse. Alii porro statuunt MATTHAEUM varias orationes JESU diverso tempore et loco habitas in unam conjunxisse, ita ut ea, quae MATTHAEUS plura habet, ad ipsam orationem montanam non pertineant. Sunt dein etiam, qui velint LUCAM multa (e. c. effata polemica contra pharisaeos), dogmaticis rationibus ductum, silentio praetermisisse.

Ea denique, quae interpretes ad priorem quaestionem responderunt, pertinent quoque ad quaestionem, de qua nunc agimus, quam ob causam hic repetenda sunt.

Et haec quidem sufficiant de variis difficultatibus, in oratione montana obviis, earumque hucusque cognitis solutionibus. Quodsi nunc quaerimus, quam ratione responderint interpretes ad quaestionem, uter Evangelistarum talem orationem, qualis a JESU habita est, ad verbum retulerit, luce clarius patet alios difficillime, alios vero nequa-

quam ad hanc quaestionem respondisse. Quin illi, qui arguunt MATTHAEUM originalem orationem retulisse, vel sic tamen ejus relationem cuidam subiciant dijudicationi, qua et ipsi nonnullas partes MATTHAEO abjudicant.

CAPUT II.

DE METHODO, HUC USQUE AB INTERPRETIBUS
IN DIRIMENDIS DIFFICULTATIBUS ILLIS ADHIBITA,
ET DE MELIORE IN EJUS LOCUM SUBSTITUENDA.

Vidimus capite antecedente, conatus, quos interpretes ad dirimendas difficultates adhibuerunt, ad diversas duxisse sententias, quas singulas recensere non hujus loci putamus; at, iis omissis, viam, qua interpretes ad illas pervenerint opiniones, indicare sufficiet. In antecessu vero duo quaerenda sunt. Primum quidem, quae sit causa, cur inveniatur tantum solutionum discrimen apud eos, qui versati sunt in illis difficultatibus dirimendis; dein, qui factum sit, ut ne ulla quidem solutio aequae omnibus placeat. De singulis videamus. Causa illius discriminis non longe remota sed in promptu est, quippe quaerenda in diversis de origine Evangeliorum Synopticorum conjecturis, quae a variis

interpretibus excogitatae ac vario modo exornatae sunt. Ad posteriorem quaestionem: qui factum sit, ut ne ulla quidem solutio omne ferat punctum, paucis etiam respondere possumus. Scilicet, omnium solutiones, me quidem iudice, fructus fuerunt methodi nequaquam probandae. Sic autem judicantes, explicemus necesse est, quam methodum in dirimendis difficultatibus huc usque secuti sint interpretes. Omnes quos quidem consulimus interpretes in eo conveniunt, ut pro certo ponant: *orationem q. d. montanam esse orationem continue et semel tantum a Jesu pronuntiatam*; quod ipsum vero demonstrandum nobis videtur. Nihilominus tamen huic suppositioni tanquam fundamento superstruunt ea, quibus putant nodos difficiles solvi posse. Hunc autem communem esse omnium errorem luculenter patet ex eo, quod non solum in illum inciderint ii, qui hominum memoriam accipiunt ut fontem, ex quo Evangelistae hauserunt; quam memoriam simul putant tantum valere, ut orationem continuam et prolixam, qualis oratio montana est, servare potuerit; verum etiam ii, qui, eundem Evangeliorum fontem agnoscentes, tantam memoriae vim abnegant hominibus. Etenim, non nisi pro veris acceptis iis, quae nos supra diximus omni probatione

adhuc egere, quaestio demum oriri potest, utrum MATTHAEUS an LUCAS genuinam orationem retulerit; quam genuinitatem et hi et illi vel MATTHAEO vel LUCAE tribuunt, postquam scilicet in ipsa oratione, exacta ventilatione, frumentum a gluma supervacanea purgaverint. Si quis autem haec de re dubitet, ea imprimis legat, quae Capite V scripsimus. Methodus vero, quae *a priori* pro certo ponit id, quod demonstrandum est, ut veracem methodo contraria rejicienda nobis videtur.

Quum igitur interpretes ea usi sint methodo, qua uti non licet, nos, si rem feliciter ad finem perducere velimus, aliam methodum sequi oportet. Qualis autem haec est? Nobis quidem verissima methodus omnino dicenda videtur *historica*: ea quae *non nisi historica via progrediatur, indagando res tantum in facto positas et quae ex his deduci possint.*

Quodsi igitur id assequi velimus, ut argumento nostro majorem affundamus lucem, haud aliam nobis viam ingrediendam esse, nisi historicam, certo affirmamus. Quidni? Nonne ex historia, verissimo illo augustoque fonte, nostra omnis manare possit disquisitio? Itaque haud aliis argumentis nobis uti licebit, nisi historicis. Duo igitur nobis inquirenda

videntur: *primum*, qua ratione JESUS, cum turba hominum in monte versans, hos rebus coelestibus instituere solet; *secundo*, quo unice modo ea, quae JESUS populum olim docuerat, a discipulis servari potuerint. — Quae efficere si nobis detur, fundamento satis firmo superstruere nobis licebit quaecunque et de difficultatibus tollendis et de toto orationis argumento ejusque dispositione, atque insuper de summo hujus pericopes pretio, disputaturi sumus.

CAPUT III.

DE RATIONE QUA JESUS CUM MULTITUDINE HOMINUM
VERSANS HOS DOCERE SOLEBAT.

JESUS brevi publicae suae vitae tempore versabatur fere in docendo, ut verbis et exemplo spiritum suum impertiretur hominibus, atque ita gravissimum sibi impositum munus perficeret. Quale autem hoc munus fuit? Ut novam scilicet in hominibus excitaret vitam, peccati dominium expelleret, atque ita regnum coeleste conderet. Quod regnum cum destinatum esset ut totum aliquando genus humanum amplecteretur, JESUS, quocumque loco moraretur, omnibus sine discrimine hominibus coelestem suam doctrinam communicabat. Prouti vero doctor popularis in oriente solet, JESUS semper ansam docendi cepit ex omnibus iis rebus, quae et in vicinia erant ac sponte se offerebant, doctrinam

excelsam simplicissimis proverbiiis, colloquiis et parabolis exponens. Ut autem rite intelligamus, qua ratione JESUS, multitudine cinctus, certo quodam monte docuerit, in antecessu monebimus, quae historia nos tradat de docendi ratione, quam aliis locis, praesente quoque hominum turba, secutus sit JESUS, ne omittamus ea, quae magnam huic capiti lucem afferre possint. Brevi igitur moremur *ad ripam lacus Gabilaeae, in synagogis et in templo. Ad ripam lacus Gennezareth*, ubi natura divitias suas largitur, JESUS primos discipulos sibi vocaverat, ut eos redderet hominum piscatores. Locis autem amoenis, quae lacum cingebant, valde delectabatur. Certo quodam tempore ibi aderat et variis ex regionibus ad illum affluerant magnae hominum catervae, quibuscum piscatores, relictis retibus naviculisque, se permiscuerant. JESUS autem homines, qui proximi eum advenit, instituere incipit, sed turba, audiendi cupidine correpta, ita in eum urget, ut sic pergere loquendo haud amplius possit. Quid vero? JESUS conscendit navem, quae brevi spatio a ripa remota tenetur anchoris. Et sic e nave alloquitur et docet homines, juxta ripam prope ipsum affluentes. — Quid autem ex his efficiendum videtur? JESUM hujusmodi opportunitate *orationem*

continuam habere non potuisse, et popularem docendi formam, nempe breviter dicta vel parabolas, adhibuisse hoc loco, ubi pauci tantum audire eum poterant, quia multitudo aderat turbida, quae eum, jam ante in littore stantem, impediverat, quominus docendo pergeret.

In ipsis etiam urbibus fuerunt loca, quibus turba hominum JESUM adire solebat. In his imprimis censendae sunt *synagogae*. In synagogis sedes erant doctoribus destinatae. JESUS autem, qui in scholis non institutus erat, a scribis Magister haud agnoscebatur, sed talem populus eum habebat propter auctoritatem, quam sibi vindicabat; et in sede doctorum JESUS se collocabat. Postquam consederat, auditores eum circumdabant, quorum alii alios ita urgebant, ut mox tota synagoga infareta fuerit. JESUS autem — ut doctores solebant — auditoribus seruit sermones, quibus doctrinam suam exposuit. Quidni vero orationes continuas pronuntiavit? Hoc non tantum popularis doctoris moribus repugnasset; sed perpetuo principes Judaeorum et pharisaei aderant, qui timebant, ne illius auctoritas nimis inter Judaeos invaleret, atque ideo quæstionibus captiosis illum aggrediebantur et fatigabant. Has ob cau-

sas JESUS in synagogis *prolixiores* orationes habere non potuit, nec a solita sua docendi ratione recessit.

Hierosolymis *templum* fuit, in quo ipse JESUS se quotidie docuisse dixit. Quomodo vero ibi hominum turbae coelestia explicuit? In atrio gentium, loco amplissimo, JESUM cernimus modo sedentem, modo stantem aut ambulanti colloqui cum singulis hominibus, qui proximi ei adstabant. Nec minus etiam hic inimici insidias ei parabant. Etiam si igitur Dominus nonnunquam allocutus sit totam, quae aderat, turbam, hoc nullum aliud habuit consilium, nisi ut dolum ac malitiam inimicorum exponeret, horumque agendi rationem refutaret. Itaque nec templum opportunus fuit locus, in quo *continuas* orationes JESUS habere potuerit.

Coram magna igitur hominum multitudine his quidem in locis *continuas orationes* JESUM non habuisse, satis superque patet; si quidem eas habere non potuisset nec propter ipsam turbam, nec propter minus opportuna loca, nec propter ipsam docendi rationem.

Sed JESUS valde amabat versari *in montibus*, quo saepius multa millia hominum ad eum appropinquarunt. Inquiramus igitur, *qua ratione*

Jesus, in monte cum hominum turba versans, hos instituerit ad res coelestes.

Vulgo res proponitur et scriptis et picturis hoc modo. JESUS, adscensu superato conседet in montis fastigio; discipuli in proclivi montis latere propius eum cingunt; turba magis ad inferiorem clivi partem se collocat. JESUS autem ex herbido toro oculos desuper vertit aut in discipulos aut in turbam, aut in utrosque vicissim, et sic orationem, Matth. V—VII et Luc. VI relata, habet. — Libenter quidem concedimus nostris quoque diebus conciones sub divo magnas haberi, coram quibus oratores multis verbis gravissimas res exponunt 1). Attamen certo certius id etiam scimus, magnum intercedere discrimen Orientales inter gentes atque Occidentales, magnum inter JESU aequales atque nostros, ita ut jure credere liceat eos, qui illi sententiae calculum adjiciunt, nimis ab historia recessisse. Argumenta vero, quibus sententiam illam rejiciendam esse arbitramur, haec sunt: 1°. nimis JESUM fatigasset tam longa oratio, sub divo habita, quippe quae, ut ab omnibus audiri potuisset, altissima

---

1) E. c. conciones Methodistarum et quae vulgo vocantur »meetings.»

quidem voce et optimis lateribus efferenda fuisset; 2°. homines minime cogitari possunt tanta quiete suis in ordinibus se tenuisse, quum JESUM loquentem audierint, si modo rationem habemus ipsius turbae, quae constabat hominibus utriusque sexus, omnis generis, aetatis, consilii; 3°. talis oratio, de quali sermo est, non accommodata erat auditorum, qui aderant, ingenii; et 4°. ipse Evangelista prior monet JESUM eos *docuisse* (V: 2), quod quidem verbum plane alio sensu usurpatur, quam *habere orationem.* Si igitur negamus, hanc fuisse docendi rationem, qua JESUS turbam in monte commemorantem instituerit, summo jure a nobis quaeri potest, quamnam docendi rationem nos igitur substituamus. Ad quam quaestionem haud inviti sed sponte ac libenter respondere volumus, quia historiam ipsam nobis videmur ducem habere, rem hoc modo exponentibus. Prouti antea jam diximus, JESUS delectabatur commemoratione in montibus, qui mare Galilaeae cingunt. Quando turba, quae ubique fere JESUM sequebatur, ibi eum adesse cognoverat, eodem affluxit. Quod quum Dominus vidisset, contulit se in montis planitiem, quae opportunum locum praerberet, in quo homines se collocarent et ipse de rebus coelestibus agere com-

mode posset. In eo loco diu, fortasse per totum diem, manebat cum multitudine, donec quidem crepusculum illum cogebat eam dimittere, ut refugium adventante nocte quaereret. — Antequam vero responderetur ad quaestionem propositam, scilicet: »quamnam docendi rationem JESUS sequi soleret», haud alienum videtur breviter agere *de ipsa*, quae praesens aderat, *multitudine ejusque conditione in monte aequo*.

Multitudo, quae quovis fere loco JESU ad pedem instabat, colluvies fuit hominum ex variis regionibus conflata, ex Judea, Decapoli, Hierosolymis; nec non venerant incolae urbium Tyri ac Sidonis, qui, ut ita dicam, semigentiles erant. Illi vero, qui ex eadem regione oriundi sic etiam communitabantur dialecto, sese conjunxerant; ita ut multitudo variis popularium catervis constaret, quam ob causam Evangelista etiam mentionem fecit de ὄχλοις. Continebant hi ὄχλοι viros et mulieres, senes et pueros. Etsi autem plerique pauperes et egentes erant, non raro tamen inter eos cernebantur scribae et pharisaei. Unde jam patet non omnes JESUM adiisse eodem consilio. Quodsi enim multi eum videre et audire studuerunt, ut animi desideriiis satisfacerent, et veram vivendi

rationem discerent, haud pauci quoque mera curiositate, lucri studio aliisque impulsionibus ducti fuerunt. In quibus non omittendi sunt illi, qui JESU insidias struere conabantur, et nil nisi suspectum aliquod verbum aut factum anxie expectabant, quod odium principum Judaeorum excitare posset vel jam flagranti et internecivo odio novum praebere pabulum.

Qualis autem variae hujus multitudinis *conditio* fuit in plano monte? Luce clarius est non omnes omnino homines, quibus constabat, quorumque numerus magnus erat, simul JESUM audire ejusque institutione uti potuisse. Paucis modo contigit, Magistrum prope cingentibus, ejus praesentia ac salutiferis verbis immediate frui. Ceteri catervatim aut humi consederunt aut steterunt inter se sermones habentes, dum hic et illic alii interdum multitudinem relinquebant, alii huic se adjungebant.

Discipuli vero plerumque proximi in JESU vicinia fuerunt; haud raro tamen, aut inter se invicem aut cum turbis se commiscentes, cum aliis hominibus communicabant res gravissimas, a JESU quidem jam dictas, non vero ab omnibus auditas vel intellectas. Multitudine ejusque conditione in monte sic cognita, pervenimus ad summam hujus capituli i. e. ad inquisi-

tionem de ratione docendi, quam Jesus, dum in monte versabatur, in multitudine hominum instituenda sequebatur.

Vidimus paucos tantum homines JESUM propius cingere potuisse, quibus verba verae [vitae traderet. Nec nisi brevi tantum apud eos manere ipsi Domino licitum fuit. Millia enim hominum adventum ejus expectabant, quibus omnibus satisfaciendum fuit, et quos omnes Dominus lubens voti compotes facere voluit. Pauca igitur sed gravia proxime adstantibus locutus, hos relinquebat, ut statim se conferret ad alios, quibuscum stans vel sedens aliquantulum temporis conversaretur. Perinde identidem, postquam ab aliis recesserat, alios quaerens auditores, totam turbam docens perambulavit, ita ut cum singulis deinceps hominum catervis singulisque fere hominibus sublimem suam divinamque doctrinam communicaret. Facile autem intelligitur JESUM continuis illis laboribus subinde fatigatum fuisse. Hanc ob causam nonnunquam in montem a multitudine recessit, ut quiete, qua ipsi opus erat, frueretur, et novis recreatus viribus institutionem, in breve tempus abruptam, parvam post intercapedinem renovare posset. Ne tamen quis putet, tali docendi ratione perturbationem quamdam inter millia homi-

num oriri potuisse, quia scilicet illi, qui semel tantum JESUM loquentem audierant, non amplius a latere ejus recedere voluissent. Hanc objectionem omni vi carere patebit, si solum attendamus ad *eam docendi formam*, qua JESUS utebatur. JESUS enim pedetentim per multitudinem procedens, interdum hic atque illic subsistens, suâ docendi ratione effecerat, ut nemo vim verborum non expertam habuerit.

Hic enim singula breviter dicta pronuntiaverat, quae cum essent adagia aculeata, aut paradoxa, in aliis meditationes excitabant, inter alios colloquia. *Illic* parabola usus erat, de cujus sensu multi inter se disputabant, ejusque simplicitatem nec non pretium ac veritatem admirabantur. *Alibi* vero brevis expositio officii cujusdam, pertinentis ad vitam religiosam, civilem sive domesticam, animos occupabat. Itaque JESUS in totam multitudinem vim exseruit verbis, quibus in singulos homines spiritum suum transfudit, iisque — etiamsi nec praesentia illius immediate gaudere nec verba audire poterant — profuit omnibus.

Hujusmodi igitur, teste historia, uti solebat JESUS docendi ratione, qua quidem unice perficere potuit gravissimum sibi impositum opus, ad coelestia scilicet instituere multitudinem, quae tam variis

hominibus constabat; atque hoc modo per omnem fere diem in hominum multitudine degebat, donec diluculo coactus eam a se dimitteret.

Si vero haec unica fuerit docendi ratio, quae quidem institutioni JESU accommodata esset, simul necessario cum impedivit, quominus *continuam orationem* habere potuerit.

CAPUT IV.

DE UNICO MODO QUO EA QUAE JESUS OLIM DOCUERAT
A DISCIPULIS SERVARI POTUERINT.

Patuit jam nobis, qualis fuerit docendi ratio qua JESUS uti solebat quum ad multitudinem hominum verba faceret. Primum autem et tertium Evangelium pericopen continent, quae continuam orationem in monte (unde montana vulgo appellatur oratio) et coram magna hominum turba habitam, complecti videtur. Hanc vero orationem ab ipso JESU sic ad verbum pronuntiatam fuisse, id plane, ut vidimus, ejus docendi rationi repugnat, nec non varias ob causas ne cogitari quidem potest. Quid igitur? Inquirendum nobis est in *modum*, quo ea, quae Jesus olim docuerat, servari potuerint, quo lucem affundamus huic pericopae.

Quaecumque aliquem loquentem audimus, haec cum aliis hominibus duplici tantum modo communicare possumus. Aut enim verba loquentis statim literis mandamus, quas iis, qui verba non audiverunt, tradimus, aut haec ad illos ore proferre valemus. Accuratioꝛ sane est prior ille communicandi modus; imprimis vero si tempus aliquod praeterlapsum est, antequam audita, quae aut scripto aut memoria servantur, communicamus. Quod autem de nobis, aequè ac de omnibus ceteris hominibus, idem de Apostolis quoque valet. Apostoli enim JESUM de coelestibus rebus agentem audiverant. Quum autem eorum tempore adminicula scribendi pauca essent atque insuper sumptuosissima, ita rarissime adhibebantur. Nemo quidem illorum Apostolorum in mente habuerat — etiamsi concedatur id, quod non concedimus, huic rei opportunitatem datam fuisse — statim chartae mandare ea, quae ex ore Magistri proficiscebantur. Apostolis igitur nihil restitit nisi memoria retinere ea quae audiverant. Post tres autem annos ea, quae per totum hoc temporis spatium docuerat JESUS, cum aliis communicare studuerunt; et post multorum annorum decursum tandem hic vel ille chartae ea mandavit. Quam ob causam rogamus, *quo tandem modo ea, quae in*

Evangeliiis ut verba ipsius JESU commemorantur, *memoria discipulorum servari potuerint.*

Quum JESUS divinam suam doctrinam hominibus traderet, non solum excelso verborum sensu, sed etiam suo ipsius habitu, corporis actione, obtutu, voce, toto igitur ore ac vultu suam exseruit vim, qua animos afficeret, excitaret, commoveret. Habitus enim praestans et gravis excitabat reverentiam; actio, quasi corporis sermo, vivae voci se adjunxit et utraque in unum conjuncta pictam quasi idcarum tabulam fingeat; obtutus approbabat aut improbat; vox tenera aut contenta, dulcis aut minans homines amore aut metu replebat; quorum omnium summa salutifera haec fuit ut integer contextus intactus ac singula verba distincte aure haurirentur. Omnia autem haec non silentio praetermittenda sunt, quippe quae efficerint, ut discipuli attentius audirent, auditaque firmiter mente reciperent. Triennio vero, per quod JESUS cum discipulis Palaestinam peragravit, coram iis singulatim repetere et illustrare solebat ea, quae identidem populum docuerat. Unde factum est, ut multae res multaque verba in memoriam discipulorum revocarentur, accuratius intelligerentur, altius menti insculperentur. Quum autem JESUS quotidie docere pergeret, et quotidie etiam

novas res manifestaret; praeterea quum tempora et opportunitates, quibus docebat, valde varia essent: sponte patet res rebus ita accumulatas esse in mente discipulorum, ut nec omnium illarum sibi ipsi conscii essent, nec justo ordine illas disponere valerent. Postquam vero JESUS in coelos evectus erat, intellexerunt omnino Apostoli venisse tempus, quo ipsis per se agentibus opus, quod Dominus inceperat, continuandum esset. Quomodo vero aggressuri sint opus illud gravissimum? An mirum, si respexerint ad ea, quae Magister docuerat et fecerat, nec non ad illius docendi agendique rationem? Nonne sponte intelligitur eos omnia, quaecumque possent, verba ac facta in memoriam revocare conatos fuisse? Sed non eadem omnino omnes, sed singulos varia pro cujusque characteret ingenio memoria prosecutos fuisse, perspicuum est. Et sic quidem, — vel singulis sua vice in conventibus quae sciebant cum ceteris communicantibus, vel cunctis inter se de CHRISTO disputantibus, — sine dubio iis hocce modo aucta est copia rerum, quae per triennium in mente singulorum discipulorum repositae nunc autem illorum omnium communis fiebant possessio. Quum vero Apostoli, ut munere sibi imposito fungerentur, Hierosolymis Evangelium

denuntiarent, acquisita illa rerum copia, ut supra exposuimus, usi sunt. Quodnam enim consilium illi petierunt? CHRISTUM denuntiare voluerunt, i. e. argumentis probare JESUM esse MESSIAM. Argumenta vero illa non quaeri potuerunt nisi ex ipsius JESU verbis et factis. Itaque multa e vita JESU, praecipue ea quae facta erant in Galilaea atque ea quae passionem, mortem et resurrectionem spectabant, narrata sunt ab Apostolis, iisque praebant argumenta. Quae quum identidem repetierint, fieri haud aliter potuit, quin verba verbis et facta factis jungendo duo sibi finxerint argumentorum *genera*. Hinc, ut ita dicam, *duae series* exstiterunt, altera *verborum*, *factorum* altera, quarum prior quidem accuratius nobis describenda est.

Hae series constabat breviter dictis, sententiis, parabolis, nec non sermonibus JESU. Rogamus igitur, utrum singulae particulae in hac serie certo quodam ordine se exciperent, necne. Ordinem *temporis* prorsus accuratum in illa quaerere non possumus. Nam copia rerum, quas discipuli memoriae mandaverant, tam magna fuit, praeterea tempora, quibus singulas res JESUS tradiderat, tam diversa fuerunt, ut ne ipsi quidem Apostoli sermones sermonibus annectendo rite ad temporis rationes spectare po-

tuerint; nec tamen putandum est Apostolos temere ac inconsiderate, pro suo quemque arbitrato, singulas particulas una serie conjunxisse. Nam aderant sermonum omnino particulae, quarum nonnullae, idem consilium spectantes, unam efficiunt turmam; turmarum autem quodam numero continentur species. Hae in unum redactae unum efficiunt totum, quod diximus genus, et quod, quia gradatim ac continuo procedit, etiam seriei nomine distinximus. Quomodo vero dignosci potuerunt res, quae ad eandem speciem erant referendae? Discipuli quum ad docendi rationem, qua Magister uti solebat, respicerent, ut ipsi aptius illum denuntiarent, non potuerunt non meminisse diversam JESU fuisse docendi rationem *diversis pro auditoribus*. Omnino enim in mente habebant quomodo JESUS aut 1°. magnam hominum turbam instituisset ad res coelestes; aut 2°. discipulis dedisset mandata, futurum spectantia; aut 3°. discipulos populumve allocutus esset parabolis; aut 4°. adversariorum objectiones refutasset. Unde factum est, ut haec diversitas, in docendi ratione qua JESUS uti solebat conspicua, Apostolis etiam norma fuerit, qua varias res in varias species contulerint. — Eodem modo et facta JESU serie quadam conjuncta sunt.

Postquam igitur omnes fere res, quas discipuli de

JESU sciebant, in duas illas series collata erant, constans etiam aderat *κήρυγμα*, quo singuli Apostoli JESUM esse CHRISTUM probarunt. Illi enim narrarunt et quotidie fere repetierunt singulas serierum partes, quae inde firmo firmitus ipsarum menti infigebantur. — Sic igitur *memoria* discipulorum servata sunt illa, quae JESUS olim docuerat. Haec deinceps litteris mandata et posteris tradita sunt. Hic autem videtur esse locus, quo pauca moneamus de *origine* Evangeliorum synopticorum.

Certo quodam tempore nobis ignoto verba et facta JESU primum chartae mandata sunt. Quum autem, ut vidimus, *τῷ κηρύγματι* constans verborum factorumque JESU narratio exstiterat, primus scriptor *διηγήσει* suae non aliam formam dare potuisse videtur, quam eam, quae *τῷ κηρύγματι* propria fuit. Haecce prima *διήγησις* seriem imprimis sermonum JESU [*τὰ λόγια*], secunda deinceps seriem imprimis factorum amplexa est. Utraque conscripta fuit sermone Aramaico. Ex utriusque autem conjunctione Evangelium primum Graecum, quod nunc quidem possidemus, ortum putamus. Posterioris autem scripti *ἑρμηνεία* Evangelium Graecum Marci nobis videtur. Scriptores utriusque hujus Evangelii Graece conscripti, quamvis non indicant fontes, quos consu-

lucrunt, attamen τῶν λόγων interpretationibus, quarum mentionem Papias fecit, usos fuisse haud improbabile est. LUCAS vero initio suae διηγήσεως accurate narrat se pro fontibus scripta τῶν πολλῶν [interpretationes τῶν λόγων] et traditionem oralem in suum usum adhibuisse.

Ratione habita consilii, quod hac disquisitione petimus, satis dixisse nobis videmur de modo, quo dicta factaque JESU, quae discipuli memoria persecuti sunt, litteris mandata et posteris tradita sint. Rogari adhuc potest, undenam desiderium *scriptorum* Evangeliorum ortum sit; quis primus Evangelium conscripserit; quales fuerint illae multae διηγήσεις, quarum mentionem LUCAS et Papias fecerunt; ubinam singulae illae διηγήσεις lectae sint; quae causa fuerit, ut omnes, exceptis tribus Evangelistarum synopticorum commentariis, perierint. — Ad has vero quaestiones respondere, id quidem non hujus loci esse existimamus. Sed huic capiti finem imponere non possumus, antequam breviter exposuimus, *quid* ex multis rebus, quas olim JESUS docuerat, memoria discipulorum servari potuerit.

Experientia satis docet *summam* tantum eorum, quae magister aliquis paucis horis nobiscum communicaverit, nostra memoriâ potuisse retineri. Uni-

cuique vero animum advertenti ad unum tantum diem e vita JESU, quem eo, quo supra descripsimus, modo peregit docendo, sponte manifestum fit, parvum ejusmodi librum, ut est Evangelium, haud amplecti omnia, quae quidem uno die locutus erat JESUS. Verum non modo uno die, sed per mille dies et qui supersunt tali ratione homines docuit. Non mirum igitur est, quod quarto Evangelio finis imponatur his verbis: ἔστιν δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ ὅσα ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, ἅτινα ἐὰν γράφηται καθ' ἕν, οὐδέ αὐτὸν οἶμαι τὸν κόσμον χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία. Quis autem omnia a JESU dicta factaque memoriâ hominum potuisse servari putabit? Nonnulla quidem breviter dicta vel aphorismos, qui vel paradoxa fuerunt vel pronuntiati magna quadam cum emphasi, ad litteram menti discipulorum insculpi potuisse concedimus; attamen omnium eorum, quae JESUS docuerat quotidie per triennium, *summam* tantum mente recipi potuisse luce clarius nobis videtur. Roganti autem, *quid* seu quarum rerum summam pericope, Matth. V—VII obvia, contineat, respondere facile possumus. Saepius in montium planitie hominum turbam docuerat JESUS eo, quem supra exposuimus, modo. Summam autem multorum, quae ibi per plures dies locutus erat JESUS,

memoria persecuti sunt discipuli, et illam in seriem sermonum τοῦ κηρύγματος receperunt. Quum vero haec series constiterit pluribus fasciculis, summa quoque, de qua nos nunc agimus, colligata erat eo fasciculo, quo conjuncta fuerunt illa, quae JESUS hominum turbam docuerat. Discipuli vero, diversis in locis JESU institutione qua et ipsi et turba fruebantur usi, loci quidem non vero temporis rationes semper spectare potuerunt, quum res auditas memoriae mandare conati sunt. Unde factum est, ut fasciculus ille contineret plures minores fasciculos, qui singuli amplexi sunt summam sermonum, quos coram turba habuit JESUS singulatim et in montanis, et in synagogis, et in templo. Primus horum, quos diximus, minorum fasciculorum fuit oratio q. d. montana, quae Matth. Cap. V—VII et Luc. Cap. VI occurrit.

Etsi omni tempore fuerunt, qui pauca tantum de JESU ad nos pervenisse quererentur, nos tamen ea, quae nunc habemus, licet pauca, sed quae prorsus sufficiunt ad optimum Magistrum plane cognoscendum, posteris tradita esse admiramur, et haec quidem summo habemus pretio.

CAPUT V.

DIFFICULTATUM SINGULARUM SOLUTIO.

Postquam et rationem, qua JESUS multitudinem hominum in montanis ad res coelestes instituere solebat, et unicum modum, quo ea, quae JESUS docuerat, servari potuerunt, ut nobis videtur historia duce, exposuimus, historicum omnino fundamentum jecimus, cui superstruere possumus disquisitionem, quae versabitur in dirimendis singulis difficultatibus. Priusquam vero ad hanc disquisitionem procedimus, pauca praemittenda videntur de penso Interpretis, qui in difficultates tollendas inquirat. Hoc pensum duplex esse potest. Si enim, instituto examine, pateat difficultatem aliquam revera exstare, Interpretis est summa ope niti ut illam expediat; quodsi contra pateat difficultatem nequaquam adesse, Interpretis est dilucide

exponere illam non exstare. Nam difficultas, etsi a multis pro tali habeatur, si nulla esse probatur, sponte etiam evanescit. Hisce igitur praemissis, tollere studebimus singulas difficultates, quas eodem ordine ut supra se invicem excipiendas esse curabimus.

Difficultates, quae oriuntur e contemplatione orationis montanae, Matth. V—VII, per se spectatae.

Prima difficultas in eo consistit, quod nonnulli statuunt *orationem, de qua agimus, ad verbum memoria servari non potuisse*; quum alii, majorem vim memoriae tribuentes, id omnino fieri potuisse perhibeant.

Utraque haec sententia originem suam duxit ex praejudicata quadam opinione Interpretum, quippe qui statuerint pericopen (Matth. V—VII) continere continuam, a JESU semel tantum habitam, orationem. Quum enim utriusque sententiae vindices putarint doctrinam JESU memoria tantum potuisse retineri, sponte quoque eo ducti sunt, ut disputarent de vi memoriae humanae. Verum supra exposuimus historica via, pericopen, de qua sermo est, non complecti orationem JESU continuam, sed

summam eorum multorum, quae JESUS in montium planitie per plures dies turbas hominum docuerat. Quod si ita sit, disputari quidem licet de humanae memoriae vi ex rationibus psychologicis; at tamen ratione habita orationis montanae, quippe quae non sit oratio continua JESU, illa de re sermo esse nequit. Haec igitur prima difficultas evanuit.

Secunda difficultas hujusmodi est: secundum nonnullos *oratio montana nimis artis legibus respondet*, quam ut JESUS eam habere, aut eam habens audientiam sibi facere potuerit, qua auditorum judicium provocaret; quum ab altera parte huic sententiae opponitur exclamatio: aesi Dominus loqui non potuerit, nisi spretis rerum dispositionis et contextus rationibus.

Haec autem difficultas, aequae ac antecedens, nititur opinione praecipitata tanquam fundamento. Si enim accipias MATTHAEUM ad verbum retulisse orationem continuam, a JESU habitam, tum demum difficultas, modo dicta, oritur. Quum vero nos firmiter historicum nempe fundamentum jecerimus, novum quoque auxilium nobis suppeditatur ad difficultatem auferendam, cujus hic mentio fit. Supra enim exposuimus, Apostolos per τὸ κήρυγμα sum-

mam omnium eorum, quae per plures dies in montanis turbam hominum docuerat JESUS, in unum fasciculum redegisse, et primum scriptorem argumentum hujus fasciculi litteris mandasse. Hic autem scriptor res, quas fasciculus ille continuit, concinno ordine se invicem excipiendas, quoad quidem potuit, curavit, ut unum integrum totum chartae traderet. Quodsi igitur haecce cognita habeamus, difficultas nobis quidem haud amplius adest, et exclamatio, de qua supra (pag. 11 et 48) sermo fuit, tanquam omni sensu carens, vana tantum verba continet.

Tertia difficultas huc redit: in oratione, a Matthaeo relata, fragmenta inveniri, quae, quamvis diverso contextu, etiam occurrunt in Evangelio Lucae [excepto Cap. VI] vel Marci. Haec fragmenta ab uno tantum Evangelista suo loco, i. e. vero loci ac temporis ordine, a ceteris alieno loco commemorata esse interpretibus videntur. Si autem reputemus, JESUM quaque vitae suae publicae die ea, quam supra descripsimus, ratione docuisse, certo certius persuasum nobis est, Dominum nonnulla breviter dicta, sententias, parabolas vel praecepta diversis locis et temporibus repetiisse. Quo saepius vero JESUS iisdem verbis

utebatur, vel de iisdem rebus agebat, eo certius et firmitus verba illa et res memoriae discipulorum quasi insculpebantur. Quum postea verba sive sermones JESU, quos discipuli mente receperant, modo supra dicto in fasciculos conferebantur, ea quidem, quae Dominus bis vel saepius diversis locis ac temporibus docendo repetierat, proinde etiam duobus vel pluribus fasciculis repetita conjungebantur. Quod cum factum sit per Apostolorum *κηρυγμα*, quo constans narratio verborum factorumque JESU sensim sensimque exstitit, fieri non potuit, quin ii, qui constantem illam rerum ad JESUM spectantium narrationem chartae mandare susceperant, res et verba, a JESU repetita, diverso loco et contextu suae *διηγήσει* injungerent. — Sic autem nobis manifestum est, argumenta interna, quibus ducti interpretes unitantum Evangelistae in his verbis repetitis referendis fidem tribuant, ceteris abnegent, omni vi carere. Haec igitur difficultas, quum orta sit ex opinione praejudicata, pericopen, Matth. V—VII obviam, continere orationem continuam, a JESU habitam, hac opinione rejecta atque omni re in historiae luce posita, sponte tollitur.

*Difficultates, quae profluant ex oratione, quae Matth.
V—VII refertur, collata cum Cap. VI Lucae,
qui ibi eandem orationem retulisse censetur.*

Ad has difficultates *primo* loco referenda est haec: *utrumque Evangelistam narrasse orationem montanam, sed diverso tempore habitam.* Unde aut alteri tantum Evangelistarum vel utrique, ratione temporis habita, abnegant fidem interpretes, aut hanc utrique tribuunt.

Quod in recensendis antecedentibus difficultatibus valuit, idem hic valet. Accepta enim opinione, qua statuitur utrumque Evangelistam referre voluisse continuam, a JESU habitam, orationem, tum demum in tempus, quo oratio sit habita, inquiri et de Evangelistis quaeri potest, uter justo tempore eam retulerit. Quum vero nobis patuerit opinionem istam esse praejudicatam, et utramque pericopen (et Matth. V—VII et Luc. VI) continere summam eorum, quae per plures dies i. e. diverso tempore docuit JESUS, nos, historico hocce fundamento nitentes, facile hanc difficultatem dirimere possumus. Nam vidimus discipulos, aut JESU sermones memoriae suae tradentes, aut illius verba in fasciculos redigentes, temporis rationes nequaquam spectare potuisse. Porro etiam

perspicuum est fasciculos hos non temporis ordine se invicem excepisse, sed singulos singulatim in CHRISTO denuntiando ab Apostolis adhibitos fuisse. Unde facile efficitur, quomodo factum sit, ut illi, qui primum fasciculos sermonum JESU scriptis mandaverunt, — nisi sequens scriptor antecedentis opere usus sit, quod negavimus, — diversum ordinem in jungendis fasciculis non sequi non potuerint. Sic LUCAS in sua *διηγήσει* alium omnino locum, quam MATTHAEUS, dedit fasciculo, qui orationem q. d. montanam continet. Quae si ita sint, difficultas quoque non amplius exstat, quia de tempore quo habita sit haec oratio i. e. summa eorum, quae JESUS diversis suae vitae temporibus docuit, sermo esse nequit.

Secunda et tertia difficultas hic apte conjungi possunt. Utraque enim conjuncta huc redit: Matthaeus in monte et sedentem, Lucas contra in loco campestri et stantem Jesum orationem habuisse narrat. Hae discrepantiae non praebent difficultatem, nisi ponatur, quod huc usque interpretes plerumque posuerunt, utrumque Evangelistam continuam a JESU habitam orationem retulisse.

Quodsi vero rem bene perspicimus, et historico,

quod jecimus, fundamento nitimur, omnis difficultas nobis evanescit. JESUS enim in plurimum montium planitie saepius hominum turbam ad res coelestes instituerat. Nam delectabatur versando in montibus, et praesertim in iis, qui in vicinia urbis Capernaumi erant. Planitiem sane quamdam in monte aliquo significare voluit MATTHAEUS verbis εἰς τὸ ὄρος, LUCAS verbis ἐπὶ τόπου πεδινού. Quum igitur JESUS, ut supra diximus, quamvis decambulans, hic et illic tamen subsistens aut considens, homines docuisset, Apostoli, summam eorum, quae JESUS in montanis tradiderat, populo communicantes, modo illum stantem, modo sedentem docuisse dixerunt. Unde nil mirum esse putamus, quod alter Evangelista JESUM sedentem, alter eum stantem dixerit.

Quarta difficultas exprimitur quaestione: *ad quosnam auditores Jesus orationem montanam egerit.* Alii enim JESUM discipulos tantum, alii discipulos et turbam hominum hac oratione allocutum esse dicunt.

Haec etiam difficultas originem suam duxit ex opinione praepudicata, qua ponitur orationem montanam esse orationem continuam, a JESU habitam. Sed oratio montana — ut vidimus, — qualis ab

Evangelistis relata est, continet summam tantum eorum multorum, quae JESUS in montibus homines docuit diversis temporibus. Praeterea rationem, qua JESUS in montanis turbam docuit, satis cognitam habemus; scimus JESUM per turbam procedentem, passim tamen subsistentem, ut homines, qui proximi cum cingebant, identidem alloqueretur, sensim sensimque singulis deinceps nonnulla communicasse. Quibus igitur bene perspectis, sponte patet nullam inveniri causam quaerendi, utrum JESUS discipulos tantum an vero discipulos cum turba hominum conjunctos allocutus sit oratione, summam scilicet complectente eorum, quae JESUS per varios dies docuit, dum versabatur cum multitudine in montanis. Quam ob causam haec etiam difficultas sublata est.

Ultima difficultas hocce modo circumseribi potest: in relatione Lucae, per se spectata, perspicua dispositio desideratur; relatio Matthaei longe praecellit magnitudine relationi Lucae, quamvis hic nonnulla narrat, quae apud Matthaeum non inveniuntur.

Et haec difficultas orta videtur ex opinione praedjudicata, scilicet: pericopas, Matth. V—VII et Luc.

VI obvias, continere unius orationis continuae, a JESU habitae, narrationem; qua quidem opinione ducti, ut supra vidimus, eam difficultatem sibi effinxerunt interpretes. — Quum autem haec opinio refutata sit eo quod historia nullam nobis servaverit continuam JESU orationem, nullus inter eos, qui agunt de his pericopis, sermo esse potest vel de dispositione unius orationis, a JESU habitae, vel de ambitu hujusmodi orationis primario. A nostra igitur parte difficultas hinc nulla exstat.

Sed pauca his addamus, ut magnum explicemus discrimen, quod MATTHAEI inter ac LUCAE narrationem intercedit. Uterque omnino Evangelista expressam doctoris publici effigiem chartae tradere voluit; quam ut traderet, tanquam fonte usus est constanti illa verborum factorumque JESU narratione, quae τῷ κηρύγματι formata erat. Uterque vero omnes animi sui facultates totumque characterem integrum atque intactum servabat in consilio, quod quisque modo sibi peculiari exsecutus est. Quum igitur uterque Evangelista chartae mandaverit eum sermonum fasciculum, qui continuit illa, quae JESUS diversis temporibus in montanis homines docuerat, non mirandum est, quod LUCAS multo minorem ambitu orationem, quam MATTHAEUS, dederit. Nam

ex toto Evangelio tertio facile efficitur, hujus scriptorem delectari solere plasticè historia conscribenda 1). MATTHÆUS, quum longe plura, quam LUCAS, ex illo sermonum fasciculo hauserit, etiam ea, quae narravit, meliore contextu conjungere potuit. Inde explicandum nobis videtur, cur in oratione quam MATTHÆUS tradit magis perspicua inveniatur dispositio, quam in illa, quae in LUCAE occurrit narratione.

---

1) Eandem ob causam intelligitur etiam MARCUM, qui historiam, ut ita dicam, narrat, non scribit, ex illo sermonum fasciculo nihil fere retulisse.

CAPUT VI.

DE ARGUMENTO AC IDEARUM CONNEXU IN ORATIONE MONTANA.

Sublatis, quae orationis montanae interpreti huc usque se obtulerunt, difficultatibus, inquiramus nunc in hujus pericopes argumentum ac dispositionem. In hac autem disquisitione liberius nos agere possumus, quam ii, qui continuam JESU orationem hac pericope contineri existimant. Hi enim affirmant, JESUM non nisi logicae dispositionis legibus observatis orationem montanam habere potuisse; prohibent porro, ubi in hac pericope logicus cogitatorum nexus vel perspicuus rerum contextus deficere iis videatur, ibi quoque nonnulla ab Evangelista aut omissa aut aliunde illuc translata esse. Sic omnes fere interpretes majores quasdam minoresve

partes, ut ad orationem montanam non pertinentes, huic pericopae insertas esse statuunt 1).

Nos vero primum indicavimus hanc pericopen non continere continuam JESU orationem, sed summam eorum, quae JESUS per plures dies in montibus multitudinem hominum docuerat; vidimus porro argumenta interna, quibus ducti interpretes varias partes ex hac pericope elidunt, probandi vi carere; et sic hanc pericopen, qualem se nobis integram offert, nunc adire possumus, ut ejus argumentum et dispositionem indagemus.

Fortasse mirum alicui videri possit, nos de novo tractare rem, de qua permulti viri docti accurate jam egerunt. Horum autem licet multorum labor nos a consilio, quod ceperamus, non absterruit; quin potius nos magis impulit ad illud consilium exsequendum. Indefessus ille labor tales fructus secum tulit, quibus omnino uti possumus, ut aptius

---

1) Ex hac pericope elidit scilicet NEANDER Cap. V: 19—VII et VII: 6—11. MEYBOOM Cap. VI: 9—13, 22, 23 et VII: 7—11; VAN OOSTERZEE Cap. VI: 9—13 et verosimiliter VI: 14, 15, THOLUCK verosimiliter VI: 19 sq. interpolata esse putant; DE WETTE orationem quodammodo tantum amplificatam esse concedere se posse dicit; CALVINUS, HASE et alii permulti elidunt eam hujus pericopes partem, quae vulgo oratio dominica dicitur.

id perficiamus, quod nobis hac disquisitione proposuimus. Lectu autem dignissima sunt nobisque utilissima fuerunt imprimis ea, quae doctissimus HARTING 1) scripsit de orationis montanae dispositione. Hic auctor varias variorum interpretum dispositiones recensuit, et de iis suum pronuntiavit iudicium. Has autem dispositiones vel iisdem vel aliis verbis repetere a nostro consilio alienum est. Sed ea, quae auctor exacte contulit, in nostrum usum convertentes, ejusque vestigia prementes, eodem quo ille modo interpretes, qui quamdam orationis montanae dispositionem invenerunt, in duas dividimus classes. Sunt scilicet qui thema quoddam sive argumentum princeps invenisse sibi videantur, quod, quamvis in singulis orationis montanae partibus iterum iterumque aliis verbis repetitum, facile tamen ex omnibus illis partibus dignosci possit. Sic igitur singulae orationis partes tam arcte cohaerent tamque logice congruunt, ut unum efficiant pulchrumque totum 2). Alii, quamvis minime

1) *Jaarboeken voor Wetenschappelijke Theologie*, t. XIII, p. 5.

2) THOLUCK et alii locum Matth. V: 17—20, MEIJER et alii locum Matth. III: 2 et IV: 17, alii Matth. V: 48 pro themate habent. Plurium autem, qui singulas orationis partes certo cuidam themati subordinant, dispositiones nimis artis rationibus respondere, satis jam exposuit HARTING I. 1.

thema aliquod orationis montanae admittunt, concinnum tamen rerum ordinem atque connectionem in ea facile inveniri posse arbitrantur. Quum autem HARTING illis se annumeraverit, nos vero hos sequamur, paucis exponamus, quae qualisque sit HARTINGII dispositio. Optime meruisse vir doctissimus nobis videtur de omnibus, qui pericopen, de qua agimus, recte intelligere et explicare student. Accurate enim omnia verba ac res, quae hae Novi Foederis parte continentur, posuit in luce illius temporis, quo ipse vixit JESUS; quod nisi fiat, vera hujus pericopes notitia nequaquam acquiri possit. Quaecumque autem disputaverit HARTING, haec summam enarrare conabimur.

Orationem montanam *concreto-historice* intelligendam esse putat, atque in ea explicanda animum advertere oportet interpretem imprimis ad homines, qui JESUM circumstabant. Nam JESUS oculos suos non vertit trans auditores in certum quoddam objectum, quod *abstracte* tantum mens sibi informare potest et cui nomen dat »genus humanum"; sed allocutus est ipsos viventes homines, qui praesentes aderant.

Haec JESU oratio, inquit, appellari potest *illorum temporum*, quibus JESUS vixit, *contemplatio*, qua communicanda Servator, vitam publicam iniens,

in mundo et *contra* mundum, qui eum circumdabat, ad opus suum prodiit. Ut autem varias hujus orationis partes facilius uno argumento breviter comprehenderet, quo simul omnibus contextus rationibus rite responderet, tanquam in capite orationis hoc posuit thema sive hunc titulum, scilicet: *Dei regnum oppositum regno mundi peccato obscurati, in quo illud regnum condebatur.* Quo themate posito, orationis montanae eam dedit dispositionem, quam breviter sed accurate, ut speramus, hoc modo describimus.

Loquendo incipit JESUS, oculos vertens in bonos illos e populo, qui solatii desiderio ducuntur et luctu afficiuntur de grege populi, in dies magis in exitium vergentis. Ea, quae requiruntur in bonis regni Dei civibus (vs. 11) horumque commoda et officia exponit (16).

*De discrimine Dei regnum inter atque mundum,
qui illud regnum circumdabat.*

JESUS loquitur in scribas, litterae emortuae serviliter adhaerentes, quorumque criminationem, in se projectam, repercutit; probat nimirum scribas, nec vero se, Mosaicam abrogare legem (17 - 48).

In pharisaeos, homines nimirum hypocritas et ostentatores (VI: 1—18).

In eos, qui terrestribus tantum rebus enixe student, in servos mammonae (19—24). Exponitur ibi discrimen, quod intercedit curam inter et sollicitudinem (25—34).

*De pugna Dei regnum inter ac mundum sive
adversarios illius regni.*

In illos Judaeos, qui, calumniandi studio ducti, virtutis famam sibi inde venantur, quod magno supercilio saeviant in lapsus alienos (VII: 1—5).

In illos, qui credere obstinate abnegant (6).

In falsos prophetas (13).

*De agendi ratione, quam sequi debent Jesu
milites in hac pugna.*

Agendi ratio, quam in hac pugna praescribit JESUS discipulis suis, ejusmodi est, ut evadant

lenes et modesti (VII: 1);

cauti ad aliquem convincendum (6);

diligentes et perseverantes in precando (7—11);

liberales amore fraterno (12);

non sibi timentes molestiam et acrimnas (13, 14);

prudenter agentes adversus falsos prophetas, quos

ex ipsorum fructibus cognoscere possunt (16—20); eadem igitur utentes judicandi norma, qua aliquando JESUS utetur, ultimum habiturus judicium (21—23).

In *peroratione* JESUS opponit stabile a se conditum aedificium vago mundi aedificio, firmum caduco, perenne fragili, quod omni caret fundamento (24—27).

Ex hisce abunde patet, doctissimum HARTING orationem montanam pro continua JESU oratione habere; simul autem concedit fieri posse, ut ea nunc non omni ex parte talis legatur, qualem ipse JESUS eam habuit. Haud enim improbabile ei videtur, a tertio Evangelista illam orationis partem, quae Oratio Dominica appellari solet, vero suo loco veroque contextu relatam esse, hanc igitur partem ad orationem montanam non pertinere. Quum autem supra exposuerimus, quae qualisque sit nostra de hac pericope sententia, nos HARTINGIO haud assentiri in variis rebus, quas deduxit ex iis, quae de continua oratione perhibuit, nemo non intelligit. Haec vero singula hic recensere non opus est, quippe quae satis cognosci possint ex tota nostra dissertatione. In eo autem convenimus cum HARTINGIO, quod et nos putemus, hanc pericopen amplecti unum inte-

grum totum, cujus partes concinne se invicem excipiunt et arete secum invicem cohaerent. Quae vero, si quidem adest, dispositio sit orationis, quis singulas inter partes nexus, id non nisi diligenti inquisitione ex ipsa hac pericope effici potest.

Nunc nobis liceat nostrum proferre iudicium de dispositione, quam in hac pericope HARTING invenit, qui, ut vidimus, thema quoddam orationis montanae assumpsit. Mirandum autem nobis videtur, quod universe in huiusmodi oratione, cujus singulae partes logice congruant et ex uno deductae sint themate, ipsum hoc thema pronuntiatum non reperiat. Istud autem non ita presse urgemus, dum alia nobis superest animadversio, scilicet: JESUS vixit in hisce terris ut regnum conderet coeleste i. e. ut inter homines novam excitaret vitam eamque coelestem, atque ita peccato eriperet potestatem. Huic consilio exsequendo omnia ea inserviebant, quae ipse dixit fecitque. Dicta autem factaque JESU, quae litteris mandata sunt, omnia apte subordinari possunt sub hoc titulo: *regnum Dei mundo oppositum*. Si quis igitur putet, CHRISTUM orationem montanam publicae suae vitae initio habuisse et eo quidem consilio ut exponeret ea, quae sibi proposuit, is facile eo ducitur ut haec pro themate habeat

illius orationis. Sed quamvis hoc thema exprimat consilium, quod JESUS ipsis quoque hujus pericopes verbis persecutus est, nondum tamen consilium illud pro themate hujus pericopes accipi potest.

Sed videamus, quomodo secundum HARTINGIUM thema sive princeps argumentum, ab eo positum, regnet in singulis orationis partibus. Dicit ille hac oratione actum esse *primo* de requisitis in Dei regni civibus, de privis eorum juribus officiisque; *secundo* de discrimine Dei regnum inter ac mundum pravum; *tertio* de pugna Dei regnum inter ac mundum sive regni divini adversarios, nec non de agendi ratione, quam in hac pugna sequi debent JESU discipuli. Quodsi autem sic disposita esset oratio montana, haec sine ullo dubio sacra potius occidentalium concio quam summa dicenda esset eorum, quae JESUS per plures dies in montibus coram hominum multitudine docuit, discipuli collegerunt, primus scriptor concinno ordine disposuit. Sed sic quoque dispositio nimis abscondita esset, quam ut quis totam orationis structuram ex ipsa oratione intelligere posset. Praeterea non intelligimus, cur alterâ orationis parte, Cap. V: 17—VI: 34, discrimen Dei regnum inter ac mundum, alterâ vero, Cap. VII: 1—23, pugna inter utrumque

exponi dicatur. Illa pars haud magis *discrimen* indicat quam pugnam, haec pars haud magis *pugnam* quam *discrimen*. Sine dubio doct. HARTING vel ipse jam sensit *pugnae* titulum Capiti VII non sufficere, dum huic titulo alterum adunxit huncce: *de agendi ratione discipulorum Jesu in hac pugna*. Has igitur ob causas illa, quam HARTING proposuit, dispositio, licet ingeniosa, nimis tamen quaesita nobis videtur et artificiosa magis quam vera. Titulos autem: *discrimen*, *pugna* et *agendi ratio in hac pugna*, quibus singularum partium argumenta indicantur, magis deductos ex ipso themate, quod sibi invenerat vir doctissimus, quam haustos esse et hauriri posse ex ipsa hac pericope, arbitramur. — Quae vero nostra sit hac de re sententia, breviter exponamus. E pluribus hujus dissertationis locis jam apparuit, nos in hac pericope non invenisse orationem tam stricte secundum artis leges confectam, ut tota logice evoluta sit uno e themate, quod in singulis orationis partibus, quamvis aliis verbis, ubique tamen dilucide redeat. Res sane mira videretur nobis, quin et historiae repugnans, si in Evangelii orationem quandam inveniremus, quae, simplicem et gnomicum Orientalium sermonem redolens, omni tamen ex parte

artis Occidentalium rationibus responderet. Sed hac omissa animadversione, repetamus tantum ea, quae jam saepius commemoravimus, vel quae facile ex supra jam dictis deduci possunt. Consilium, quod JESUS docendo et vivendo secutus est hoc fuit, ut conderet Dei regnum. JESUS igitur, ubicunque versaretur, vel in templo vel in synagogis vel ad ripam maris vel in monte, exposuit auditoribus: qui qualesque essent divini hujus regni cives, quaenam esset necessitudo suam religionem inter ac religionem Moisaicam, quonam modo homines fieri possent illius regni participes. Summa autem omnium, quae JESUS per triennium docuerat, a discipulis eo modo servabatur, quem supra jam indicavimus, ac summa eorum, quae JESUS in montibus per varios dies hominum multitudini communicaverat, ut ante observavimus, fasciculo quodam sermonum continebatur. Hic fasciculus materiam praebuit illi scriptori, qui primus sermones JESU litteris mandavit, ad orationem q. d. montanam conscribendam, materiam illam, quoad potuit, ita ordinando, ut lectori unum praeberet integrum totum. Unde jam effici potest quantum absit, ut haec pericope delineata fuerit et confecta secundum artis leges, quas sequi solemus in scribendis orationibus sacris. Nihilominus uni-

cuique hanc pericopen indaganti singulae partes ut rite secum invicem conjunctas sponte se offerunt. Singularum illarum partium argumento breviter exposito, paucis verbis totius quoque pericopes argumentum ob oculos ponitur. Inter varias autem res, quae singulis partibus tractantur, facile nexus observatur arctissimus. Pericopes igitur divisionem, sponte se nobis offerentem, singularum ejus partium argumentum, et omnium idearum connexum simpliciter nunc exponamus.

Cap. V : 1—12.

Quales sint regni Dei cives exponitur. Hi, quamvis vexationibus obnoxii, beata tamen gaudent conditione.

13—16.

Cives regni Dei tales se praestare et vim suam salutiferam in ipso mundo habere oportet.

17—48.

Nova sua religione JESUS nequaquam dissolvere vult Mosaicam religionem, sed hanc potius consummare; quod pluribus exemplis illustratur.

Cap. VI: 1—18.

Cives regni coelestis omnino tales se praestant inter homines, sed longe ab iis remotum est omne coram hominibus ostentandi studium pharisaeorum instar. Quod tribus illustratur exemplis.

19—34.

Qui nova hae religione imbutus est, ejus externa conditio internae beatae conditioni respondeat necesse est. Non amplius is anxie venatur terrestres opes, haud amplius umbram pro ipsa re amplectitur, haud amplius Mammonae servit. Omnis sollicitudinis expertus ac suis contentus, alacer est et laetus ut volucres in aëre, curis vacuus ut liliae in agris.

Cap. VII: 1—6.

Regni divini civis, qui ceteris hominibus virtute longe excellit, vel sic tamen sese haud effert acriter judicando atque damnando quaecunque vitiosa in aliis invenire sibi videatur, sed primum se ipse interiorius cognoscere studet, ut suis quae adhuc remanserint vitiis medicinam afferat. — Neque etiam intempestive obtrudere coelestem doctrinam studet aliis, qui nondum illius capaces sunt.

7—11.

Quaecumque hac nova religione ab hominibus requiruntur, ardua quidem et sublimia sunt, sed Pater coelestis omnes adjuvare vult atque optima quaeque iis largiri, qui supplices eum adeant.

12.

Regula igitur omnium haec sit: quae sibi quisque fieri nolit, ne faciat alteri; quae sibi fieri gaudeat, praestet in alterum.

13—23.

Sed ne quis, ceteris bene perceptis, verissimam civium regni coelestis indolem ignoret, sciat necesse est, quaecumque a civibus hujus regni requirantur non nisi abnegatione sui ipsius posse perfici. — Simul etiam cavendum est, ne quis abduci se patiat a falsis doctoribus, qui quales sint facile dignoscuntur.

24—27.

Homines verba JESU non tantum audire sed audita factis praestare oportet.

CAPUT VII.

DE NECESSITUDINE ORATIONEM MONTANAM INTER ATQUE MOSAISMUM.

Quaecumque hoc et sequenti capite tractaturi sumus, haec proprie ad unum referenda essent caput. Summum scilicet orationis montanae pretium indagare nobis proposuimus. Id autem eo comprehendi putamus, quod omnem CHRISTI religionem contineat oratio montana. Tantum vero pretium huic orationi non omnes adscribunt, in quibus imprimis censendi videntur HASE et NEANDER. Alteram tantum religionis Christianae partem complecti orationem montanam perhibet HASE 1); non nisi transitum a lege ad evangelium praebere hanc orationem arbi-

---

1) *Das Leben Jesu*: Die Bergpredigt ist nicht die Vollendung, aber die eine Seite des Christenthums.

tratur NEANDER 1). Cum his viris hic conjungendi sunt ii, qui in oratione montana desiderari nonnulla religionis Christianae placita, scitu tamen necessaria, existimant 2). Hi enim acque atque illi viri orationi montanae haud summum tribuunt pretium. Quid autem citata illa HASE et NEANDRI verba significant? Quacnam tandem duae illae sunt religionis Christianae partes, de quibus loquitur HASE? Altera pars ei haec esse videtur: JESUS spiritualement legem Moisaicam dedit interpretationem, legisque illius mentem provexit et consummavit. Alteram partem habere videtur abrogationem formae legis sive abrogationem legis ritualis, caeremoniarum, templi, etc. Hanc religionis Christianae partem non inveniri in oratione montana putat HASE, quippe qui PAULUM deum, nec vero CHRISTUM, legis formam prorsus abrogasse in libro laudato affirmet 3). — Sed qui modo in intimam penetret mentem verborum, quae JESUS pronuntiavit, nec vero litterae scriptae serviliter adhaereat, is facile, ut nobis videtur, intelli-

1) *Das Leben Jesu Christi*: Die Bergrede bildet daher den Uebergangspunkt von dem Gesetze zum Evangelium.

2) VAN OOSTERZEE, alii.

3) Erst PAULUS hat die Losreissung vom Gesetze durchgekämpft.

get verba JESU legis auctoritati prorsus repugnare, ceremoniarum vim tollere, legis formam abrogare. Nonne his JESU verbis spiritus inest veritatis, qui in homines transfusus eos liberet a peccato et per se ipsos agentes reddat? Spiritus ille nullam accipere formam, nullis circumscribi terminis potest 1).

CUR VERO NEANDER dicit, non nisi transitum a lege ad evangelium praebere orationem montanam? Sic enim ipsam CHRISTI religionem, ipsum evangelium, haec oratio non continet. Verba NEANDRI eundem sensum habere atque HASII verba credimus, qui huc redire videtur: JESUS formam legis nondum prorsus abrogavit, sed hujus formae abrogationem praeparavit, praevidit. Quae autem HASII opinio; objecimus, eadem quoque valent contra hanc NEANDRI sententiam.

Cognito sic sensu verborum HASII et NEANDRI, satis patet agendum nobis esse de duabus rebus, scilicet: *de necessitudine orationem montanam inter ac Mosaismum*, et *de necessitudine orationem montanam inter ac Christi religionem*. Quibus expositis, omnem CHRISTI religio-

---

1) Haec de re videatur NIERMEIJER, *Magazyn voor Kriatiek en Ereegetiek*, Tom. I, pag. 285.

nem contineri oratione montana conspicuum reddidisse speramus. Quum autem, si duas has res uno jungamus capite, id majorem acquirat ambitum, diversis eas capitibus apte tractare possumus.

Inquirentibus in necessitudinem, quae orationem montanam inter ac Mosaismum intercedit, duo seculi nobis sunt evitandi. Cavendum scilicet nobis est, ne divinae CHRISTI gloriae quid detrahentes in perniciosam Ebionitarum de CHRISTO ruamus sententiam, nec vero detorto studio ducti MOSEN nimis evchere studeamus 1). Oratione autem montana bene intellecta, haud difficile esse videtur necessitudinem illam CHRISTI inter ac MOSEN religionem recte perspicere, nec non CHRISTUM inter ac MOSEN instituere comparisonem, quae praeclaris utriusque dotibus meritisque conveniat ac prorsus respondeat.

In gente Israelitica nullo non tempore vixerunt viri praeclari, qui, quisque pro sui ingenii et suae pietatis modo, verae religionis cognitione gaudebant,

---

1) Vid. NIERMEIJER, l. l.

vitamque vere religiosam instituebant. Inter hos viros imprimis censendus est MOSES, qui, quum populo suo legem tulit, in ea verae religionis cognitionem, quam ipse habebat, exposuerat. Unde sequitur, legi Mosaicae rudimenta jam inesse verae religionis. Populi autem Israëlitici regimen fuit theocraticum, quam ob causam MOSES religionem, quam dedit, sub legis forma promulgavit. Lex vero Israëli fuit *παιδαγωγός*, qui populum, puerili gavisum aetate, sensim sensimque ad virilem adduxit aetatem, ac perinde effecit, ut populus, pueri instar, qui ad se regundum nondum idoneus est, paedagogi aut tutoris custodiae committeretur ejusque praecepta sequeretur.

Judaeorum vero doctores senioris temporis, veritatem non intelligentes et legis auctoritati succumbentes, legi Mosaicae adjunxerunt interpretationem, argute litterae ejus superstructam, qua verae religionis vestigia, quae legi inerant, obtexerunt. Unde factum est, ut vera religio veraque pietas quaerentur in legis praeceptis cujuscunque generis ad litteram observandis, et ut minima quaevis ceremonialium praeceptorum neglectio crimen capitale et abrogatio legis haberetur. Ista autem pietate tempore JESU prae ceteris omnibus pharisaei se excel-

lere palam professi sunt, quippe qui legem implere tum maxime sibi viderentur, quum populo talem de se opinionem afferre valerent.

Nunc autem attendamus ad verba JESU, quae MATTHAEUS in oratione montana retulit. Ut scilicet pharisaeorum objectionibus occurreret et Judaeos anxietate illa, qua capiebantur, si quem credebant aliquid adversus pharisaeos docere, liberaret, JESUS haec dicit 1): non veni ut dissolvam, sed ut impleam legem; quicumque enim minimum verae religionis granum ex lege evellit, hic regni coelorum non particeps est. Sed dico vobis, nisi abundaverit vestra pietas plus quam illa scribarum et pharisaeorum, vos nequaquam ingressuros esse in regnum coelorum. Nam pharisaei, quamvis ad summum pietatis gradum pervenisse et omni ex parte Dei voluntatem exsequi tam sibi quam ceteris Judaeis videantur, legem tamen dissolvunt sive abrogant externo suo cultu. Etenim ad litteram obediunt hisce praeceptis et vetitis: non occides; non moechaberis; quisquis dimiserit uxorem suam, libellum divortii det uxori; non pejerabis; oculum pro oculo, dentem pro dente dabit; diliges proximum tuum. Et sic quidem haec

1) Matth. V: 17 seqq.

omnia nimis angustis circumscribentes limitibus, duo priora velita solum ad homicidium et adulterium jam perpetratum referunt; tertium a mero viri arbitrato pendere dicunt; quarti vim sitam esse in voce Jehovae (*κυρίου*) perhibent; quintum praeceptum, sprcta judicium auctoritate, ipsi quovis in casu adhibent; sextum denique, addito opposito, vi sua et pretio prorsus privant. Tali modo pharisaei quidem legis observationi consulere sibi videntur, aesi legislator neque ipsum animi motum, tendentem ad homicidium et adulterium, poena dignum censuerit; neque repudio inter uxorem et maritum resistere voluerit; neque jurare per res creatas, quippe quae Deo sacrae sint, prorsus idem esse ac jurare per Deum crediderit; neque populares suos ad patientiam excitare et judicis auctoritatem vindicare studuerit; aesi denique mosēs, praeceptum scribens amoris mutui, simul odium provocare voluerit. Quae cum ita sint, pharisaeis *ἡμε* opponens, vobis dico: profecto! ipsi jam animi motus, ad homicidium et adulterium instigantes, gravissimis poenis digni sunt, quamquam poenae illae distinctā lege non indicantur; turpis amor, quo quis flagret, jam ipse quidem adulterium est, quamquam id sic enuntiatum non ad litteram in lege scripta invenitur; conjugii vinculum

dissolvere haud licet, quamquam repudium lege permissum videtur; omne jusjurandum promissorium, cujuscunque sit generis, vetitum est, quamquam verosimiliter lex pejerare tantum vetat; patientia et liberalitas ab omnibus requiruntur hominibus, quamquam lex vindictam permittere videtur; amor erga inimicos summus est pietatis gradus, quamquam ille, quoad verbum, lege non praecipitur.

Hisce autem verbis JESUS non quidem arguere voluit, legislatorem Israëlitarum omnia ea jam in mente habuisse, quibus ipse mentem legislatoris, legi inditam, explicavit; sed mentem legis, quam pharisaei, litterae ejus inservientes, negligebant, limites omnino, quos scriptae litterae legi posuerant, excedere et latius patere, id quidem indicare voluit. Sic JESUS pharisaeos, quamvis se legem implere gloriarentur, legislatorem tamen contemnere legemque abrogare manifeste probavit.

Redeamus nunc ad haec JESU verba: *μη νομίσητε ότι η̄λθον καταλῦσαι τον νόμον η̄ τους προφήτας· ουκ η̄λθον καταλῦσαι ἀλλὰ πληρῶσαι* 1), et inquiramus quid hoc significet, JESUM legem implevisse.

Multis vicibus multisque modis olim Deus locutus

---

1) Sensum horum verborum, quae Matth. Cap. V: 17

ad patres in prophetis, tandem locutus est ad homines in Filio. In viris enim praeclaris MOSE, DAVIDE et tot aliis Deus Israël se patefecit. Quum enim Deus in homine, pro modo sanctitatis, qua hic gaudet, se conspiciendum praebet, patefactio Dei in viris modo dictis manifesta quidem fuit; sed quantum abfuit, ut ad summum sanctitatis gradum pervenissent! In iis spiritus Dei et vera vita fuerunt ἐκ μέτρον. JESUS vero, quem, quamvis tentatum in omnibus, nemo tamen peccati arguere potuit, Spiritu sancto a Deo donatus erat οὐκ ἐκ μέτρον, summa gaudebat sanctitate. Ille fuit ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως Θεοῦ. Hinc sequitur, veram vitam, quam MOSES pro modo, quo ea fruebatur, in lege jam reposuerat, consum-

---

occurrunt, accurate exposuit H. N. FERR, in *Specimine critico-theologico*, Traj. Bat. 1799. Hic apte contra Evansonum, qui illud enuntiatum doctrinae vere Christianae aequae ac doctrinae V. F. prophetarum repugnare statuit, citavit verba I. A. BOLTEN, *Der Bericht des Matthäus von Jesu den Messia*, qui πληρῶσαι ita vertit: erklären, eigentlich durch eine Gemare (ἄλλ, πληρῶσαι) zu ergänzen oder zu erläutern.

Porro verba τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας significare veterem oeconomiam, religionem Veteris Foederis, religionem Mosaicam, jam multi probarunt. Imprimis vero hac de re legenda putamus, quae scripsit THOLUCK in opere laudato ad hunc locum.

matam in JESU adfuisse, in quo sic et vera religio plane conspicienda fuit. Quum porro lex requisiverit veram vitam, quam in JESU cernimus, hic sane summis legis requisitis satisfecit, summoque jure se venisse professus est, ut legem impleret.

At vero, ut jam vidimus, verae religionis elementa, quae aderant in Mosaismo, induta erant legislationis forma, quae Israëli tantum, nec nisi certo tempore, apta erat. Accedit quod tota religionis forma per manum moysi tradita eo tenderet, ut lex auctoritatem, nullis finibus circumscriptam, sibi vindicaret. Quum autem JESUS religionem tradiderit, quae omnibus temporibus populisque apta ad omnes omnino homines aliquando amplectendos destinata est, fieri haud aliter potuit, quin omnia, quae speciatim ad populum regimine theocratico gaudentem pertinebant, per illam removerentur. Hanc ob causam JESUS, quamvis ipse legem implens, formam tamen legislationis prorsus noluit religioni a se tradendae, quippe quae auctoritatem abrogans homines requireret, qui sui juris essent atque igitur per se ipsi agere et veritatem perspicere possent. Nam omnes Dei legem menti insculptam haberent, et sic alter non amplius alteri diceret: cognosce Deum; sed omnes a minimo usque ad maximum Deum

cognoscerent. (Jerem. XXXI: 33, 34.) Sic autem voluit JESUS, ut homines, rejecta legislationis forma, mente reciperent veritatem, quam ipse patefecit, qua quidem imbuti sponte Dei voluntati obedirent et vera libertate veraque vita gauderent.

Quamvis JESUS legem impleverit veram vitam veramque religionem in se ipso perfecte manifestando, noluit tamen hanc religionem uno actu inducere et scriptae legis auctoritatem uno actu abrogare. Sensim paulatimque singuli homines spiritu ejus imbuendi essent et omni auctoritate humana liberandi. Quamdiu igitur inveniantur homines, qui non valeant intueri veritatem, tam diu quoque, sed iis tantum, ista auctoritas valebit. Tempus vero, quo omnes omnino homines libertate filiorum Dei gaudebunt, aliquando futurum esse, sponte sequitur ex indole unius verae a JESU conditae religionis, quippe quae omnes homines amplexura sit 1).

---

1) Cf. J. SONIUS SWAAGMAN, Onderzoek, wat JESUS mag bedoelen, wanneer Hij zegt, Matth. V: 17, niet gekomen te zijn, om de Wet en de Profeten te ontbinden, maar te vervullen. (*Waarheid in liefde*, 1837, IV, p. 724—752.)

Cum his, quae hoc capite exposuimus, ea fere conveniunt, quae disputavit BERNHARD WEISS: Die Gesetzesauslegung CHRISTI in der Bergpredigt. (*Studien und Kritiken*, 1858, Heft 1). Scripsit enim haecce:

CHRISTUS hat in der Bergpredigt gegenüber dem in der Form eines Volksgesetzes, wie es durch die nationale Eigenthümlichkeit des Volkes Israel und durch die Sündhaftigkeit des allgemein menschlichen Gesammtlebens bedingt war, im alten Testamente geoffenbarten Gotteswillen den ebenfalls im alten Testamente geoffenbarten heiligen Gotteswillen, wie er sich in dem absoluten Sittengesetze darstellt, aufgerichtet, nicht um das letztere sofort, ehe noch die Bedingungen, welche jene Offenbarungsform nothwendig machten, gehoben waren, ausschliesslich ins Leben einzuführen, sondern um der fälschen pharisäischen Gesetzeserfüllung, welche sich an jene provisorische Offenbarungsform hielt, gegenüber das Sittengesetz in seiner vollen Absolutheit als das Ziel hinzustellen, dem sich das Individuum fortschreitend anzunähern hat in dem Matze, als seine, sowie der Gesammtheit durch die Erlösung begonnene und sicher fortschreitende Befreiung von jenen Bedingungen, die es bisher verhinderten, es vermaglicht, und zugleich als das Regulativ, worin die Art der Erfüllung jenes bedingten Gotteswillens ihre bleibende und unvergängliche Norm hat.

CAPUT VIII.

DE NECESSITUDINE ORATIONEM MONTANAM INTER AC CHRISTI RELIGIONEM.

In oratione montana nonnulla desiderari religionis Christianae placita, scitu tamen necessaria, multis quidem videtur, sed immerito. Supra jam animadvertimus hanc pericopem non unam tantum religionis Christianae partem sed et alteram continere. *Religio* autem quum non prorsus idem denotet ac *Religionis doctrina*, de hac proprie non quaerimus. Ut tamen nonnullorum objectionibus occurramus, praecipua doctrinae religionis placita exponere conabimur, ut pateat haec placita omnino contineri oratione montana. Agemus igitur *de Deo*, *de Jesu Christo Dei Filio*, *de peccato*, *de redemptione ac Spiritu sancto*, *de reconciliatione per mortem Christi*, *de judicio supremo*.

De Deo.

Quum JESUS ultima illa nocte Deo gratias agens peractae vitae rationem redderet, haec locutus est: *ἐφανέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις, οὓς δέδωκάς μοι ἐκ τοῦ κόσμου.* Quibus verbis totum sane opus, quod perfecerat, complexus est. Deum enim patefaciens ut Patrem coelestem, summam et ultimam humano generi cognitionem impertivit de Deo, qui amor ipse est. Ex qua notione tanquam e sacro angustoque fonte omnis ejus religio manavit. Certe illam Dei cognitionem, hominibus hucusque nondum datam, summo jure ipse JESUS vocavit *τὴν ζωὴν αἰώνιον*, et hac cognitione omnino ea revelavit, *εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακλήσθαι.*

In oratione montana (Cap. V: 48, VI: 19, VII: 7—11, cct.) *Patris* nomen Deo adscribitur morali illo sensu, quo ab eadem denominatione, quae in Veteri Foedere subinde occurrit, theocratica illa ac naturali, toto coelo differt.

De Jesu Christo Dei Filio.

Quum denominatio »filius Dei» in N. F. libris duplici sensu JESU adscribatur, indagandum nobis est,

an etiam ex oratione montana JESUS tanquam filius Dei duplici hoc sensu cognoscatur.

Primum haec denominatio in N. F. occurrit sensu theocratico. Apud Israëlitas enim pii Jchovae cultores atque imprimis reges nomine filiorum Dei insigniebantur. Inde etiam MESSIAS, quem diu expectabat populus Israëliticus, quum ille et prophético et regio munere functurus esset, κατ' ἔξοχὴν *filius Dei* dicebatur. Hinc intelligitur, et illos Judaeos, qui JESUM MESSIAM agnoverunt, filium Dei eum appellasse. — Videamus, an JESUS in oratione montana tanquam MESSIAS prodeat. JESUM prae ceteris Judaeorum doctoribus longe excelluisse, patet jam ex magna, quam sibi vindicavit, auctoritate, conspicua in hujusmodi dictis 1): μὴ νομίσητε, ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν, ἐγὼ δὲ λέγω κ. τ. λ. et ab evangelista his verbis expressa: ἦν γὰρ διδάσκων αὐτοὺς ὡς ἐξουσίαν ἔχων καὶ οὐχ ὡς οἱ γραμματεῖς αὐτῶν. Ubi vero JESUS ex Judaeorum consuetudine has adhibuit formulas: ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, τότε ὁμολογήσω, ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ, luce clarius esse putamus hujus-

1) MEMERO non assentimur dicenti haec dicta, prouti omnia, quae in oratione montana MESSIAM spectant, ὑστερα πρώτερα esse.

modi formulis JESUM tanquam MESSIAM i. e. filium Dei theocratico sensu cognoscendum se dedisse.

Sed et sublimiore sensu JESUS se professus est filium Dei. Hac enim denominatione significavit necessitudinem, quae ipsum inter ac Deum Patrem intercedit, mutuum scilicet amorem, qui effecit ut ipse opera et voluntatem Patris sui exsequeretur, ut unum esset cum Patre. Eodem autem amoris vinculo homines cum Deo et inter se invicem conjungere voluit JESUS; hoc sane consilio suum condidit regnum. Eandem ob causam professus etiam est, illos tantum fratres suos esse, qui voluntati Patris sui obedirent, et post resurrectionem suam MARIAE MAGDALENÆ et discipulis dixit, se abiturum esse ad suum et illorum Patrem. — Quaeritur autem, an JESUS hoc sensu tanquam filius Dei cognoscatur ex oratione montana.

Initio jam orationis exponitur, qualis in civibus regni coelorum requiratur animus. Quum autem ipse JESUS tali animo gauderet, ac cives regni divini, qui amoris vinculo conjunguntur, filii Dei appellandi sint, sequitur inde JESUM hinc se indicasse tanquam filium Dei sensu morali. *Οἱ εὐγνωστοὶ* enim (ut exemplo utamur), inquit JESUS, *υἱοὶ θεοῦ κληθήσονται*. Quo tandem fundamento haec promissio niti potest, nisi

eo quod ille, qui promittit, ipse εἰρηνοποιός sit et υἱός θεοῦ? Alioqui saltem JESUS ex alio fonte quam e se ipso religionem haurire debuit. Attendamus ad praeceptum amoris. Estote vos, inquit JESUS, perfecti in amore, ut perfectus est in amore Pater *vester* coelestis (V: 48), quippe qui patiatur solem suum exoriri super malos ac bonos, et qui pluviam immittat super justos ac injustos. Ita etiam omnium hominum est amore non tantum amicos, sed etiam inimicos, amplecti. Sic illi voluntatem Dei exsequuntur et filii sunt Patris *sui* (V: 45) i. e. cives regni coelorum. Cives autem hujus regni faciunt, quod vult Pater JESU (VII: 21). — Ex hisce facile efficitur, JESUM ea verba, quae Matth. Cap. V—VII continentur, loquentem omnino in mente habuisse Deum esse Patrem coelestem; homines, qui Patris voluntati obediunt, inter se invicem esse fratres; seque ipsum esse primum inter fratres sive primogenitum Dei filium. Etiam si nihil aliud nobis superesset, nisi exigua hujus pericopes pars, quae vulgo Oratio Dominica appellatur (Cap. VI: 9—13); etsi *Patris* tantummodo ut Dei nomen nobis restaret, satis certo intelligere possemus homines esse filios Dei et inter hos illum, qui, tanquam Patris imago, ejus οὐσίαν moralem patefecit, esse κατ' ἐξοχήν Dei filium.

De Peccato.

Ut ad quaestionem respondeamus, an peccatum etiam cognoscatur ex oratione montana, animadvertamus haecce. Probi homines beati praedicantur; discipuli JESU appellantur sal terrae, quippe quod ea gaudeat efficacitate, ut quidquid attigerit afficiat et ex insipido reddat sapidum; legis praecepta, videlicet peccato opposita, ita recensentur, ut vel animi motus, qui ad peccandi actum tendunt, poenis digni esse censeantur; rejicitur pravus mos, quem in observandis officiis sequi solent hypocritae; reprehenduntur cupido rerum terrestrium, sollicitudo, studium, quo quisque fere homo ducitur, dum in suis vitiis mitior sit judex, in alienis acerrimus; excitantur homines ut, sensuum dominio resistentes, virtutis viam ingrediantur; judicium denique, quod feret MESSIAS contra eos, qui nil nisi nomen ejus accipiunt, hisce verbis refertur: ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν, i. e. discedite a me qui peccato obeditis, qui a lege sanctitatis receditis. His omnibus luce clarius esse arbitramur, JESUM verbis, quae haec pericope continet, peccato se opposuisse, quod variis formis prodit et cujus foeditas eo melius intelligitur, quo magis

virtutis laudes efferuntur. — Conabimur vero peculiariora quaedam eligere ex hac pericope, quibus peccati *origo, fons et effectus* cognoscantur.

Legimus Cap. V: 28: quicumque adspicit mulierem *πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτὴν ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ.* — Quid hisce verbis efficitur?

Indicant peccatum *originem* ducere e sensibus, rationi praevalentibus. Quum nimirum homo mundi sensualis illecebris pelliciatur, prava desideria et pravae cupiditates in eo excitantur, quibus, sprete rationis voce, obsequitur.

Porro hac in pericope beati dicuntur *ἐλεήμονες* et illi qui propter probitatem vel propter JESUM vexantur; dum exponitur melius esse homini oculum dextrum sibi eruere et manum dextram excindere i. e. id quod carissimum sibi est amittere, quam carissimum illud retinendo deferri ad peccatum. Perinde non tantum requiritur patientia, sed etiam liberalitas, quae, quamvis laesa, laedenti tamen largitur. De illis quoque, qui ostentandi studio ducuntur, ut sibi ipsi placeant aliisque pii esse videantur, grave fertur iudicium: *ἀπέχουσιν τὸν μισθὸν αὐτῶν.*

Omnibus haec norma datur generalis: quod quisque sibi fieri nolit, ne faciat alteri; quod sibi fieri gaudeat, praestet alteri. Duae finguntur por-

tae, altera arcta, ad quam non sit aditus, nisi per angustam viam, sed quae mox ad vitam ducat. Altera lata ac patens, ad quam spatiosa via praebeat aditum, sed quae mox in exitium ducat. Via autem angusta est illius, qui abnegans sui est, lata via est ejus, qui perverso sui studio ducitur; altera est via virtutis, peccati altera. — Hisce bene observatis intelligitur peccatum in hac oratione omnino virtuti ita opponi, ut haud difficile efficiatur, peccati *fontem* in homine haberi perversum sui studium.

Ut cum virtute beatitudo, sic etiam cum peccato poena conjuncta est aeterno vinculo. *Illud* autem satis intelligi posse ex oratione montana cum nemo quidem negaturus sit, *hoc* quoque sponte, tanquam illi plane oppositum, hac oratione evadit. Sed videamus quid speciatim doceat JESUS de peccati *effectibus*. Quodsi, inquit, oculus dexter vel manus dextra te impellat ad peccandum, abjice ea abs te; nam, salvis his corporis membris, inservias peccato, quod, si foveatur, pro indole sua magis magisque vim suam extendit, ulterius procedit, ad exitium prorupit, poenisque te cruciat gravissimis. Idem etiam docet JESUS imagine, qua duas fingit vias, alteram angustam, quae ducat ad vitam, spatiosam alteram, quae ducat *εις τὴν*

ἀπόλειαν i. e. in conditionem, in qua homo gravissimis vexatur poenis peccatorum, quae sensuum illecebris obediens perpetraverit.

Omnis homo, qui haec divina JESU verba audiens non factis ea praestat, similis est viro imprudenti. Hic enim, nequaquam praevidens tempestates venturas, aedificium suum collocat super arenam, videlicet fluidum minimeque fidele fundamentum. Post irruit pluviae vis, irruit torrentium impetus, irruit ventorum procella, domusque a fundamentis convulsa solvitur, magnoque frangore concidit.

Quamvis denique totius pericopes indoles, nec non dicta nonnulla (e. c. Cap. VII: 11) probent, JESUM peccatum habuisse commune omnibus hominibus, luculenter tamen ipsa hac oratione indicatur, lucem humanae rationis non prorsus extinctam et voluntatem non omni vi privatam esse. Haud aliter hi imperativi: *προσέχετε, μὴ θησαυρίζετε* (VI: 1, 19), aliique multi explicandi sunt. Nam praeceptum jure ei tantum dari potest, qui potestate illud observandi gaudeat. Quid verba »vos estis sal terrae et lux mundi” significarent, nisi humanum genus capax esset, ut vi salis et calore lucis affici possit? Inprimis autem animadvertenda sunt ea quae leguntur Cap. VI: 22, 23.

De Redemptione et Spiritu sancto.

Etiam si JESUS tanquam Dei filius prodeat hac oratione, e qua simul peccatum prorsus cognoscitur; quid tamen, forte quis objiciet, jactas hanc orationem complecti omnem CHRISTI religionem? Nihil prorsus de redemptione hic legitur, et Spiritus sanctus in ea desideratur?

Nemo mortalium hac in terra omni ex parte beatus dici nec subito a peccati vi liberari potest. Sed sensim sensimque, nec sine luctatione, homines sensuum illecebris obstantes et a peccato animum avertentes a virtute ad virtutem progrediuntur, animum constantius regunt in Deum, sui que dominium magis acquirunt et liberantur sive redimuntur a peccati imperio. Crescente sic hominum virtute, beatitudo eorum simul crescit. Hinc sequitur varios esse gradus virtutis et beatitudinis. Homines vero, qui ad certum quemdam virtutis gradum pervenerunt, quisque pro suo quidem gradu, dici possunt liberati sive redempti a peccato, atque in ea versantur conditione, in qua beatitudinem experiuntur 1). Haec autem conditio clare ac dilu-

1) STERRO nos haud assentiri dicenti »talem beatitudinem ipsi hominis naturae maxime displicere,» sponte patet.

cide exponitur macarismis, positis initio pericopes, de qua agimus. Quum vero CHRISTUS redemptor appelletur, restat ut exponamus, duce hac pericope, quo modo ille omnes omnino homines a peccati potestate liberaverit et in eam adduxerit conditionem, in qua, quamvis suo quisque pro gradu virtutis, beatitudine tamen gaudent unice vera. — Ad hanc quaestionem satis respondent haec ipsius CHRISTI effata: quisquis audit mea verba eaque praestat, similem cum ajo viro prudenti, qui aedificavit domum suam super petram (VII: 24). Qui scilicet ea JESU verba, quae hac continentur pericope, audivit, nec audivit tantum sed in intimos affectus suos demisit, h. e. sanctum JESU spiritum, qui verbis inest, ita hausit intimo animo, ut ipse eodem illo spiritu ducatur atque hunc factis exprimat, is omnino vir est prudens, cujus domus solido et immobili nititur fundamento. Quem igitur ipse JESUS talibus effert laudibus, quis dubitat, quin is beatitudine fruatur? Qui CHRISTI spiritum hausit, quis putat eum non accensendum esse redemptis? Quid enim illud est, quo JESUS mundum liberat a peccato? An aliud quid quam sanctus ille spiritus, quem mundo dedit? sancta illius religio, quam humano generi tradidit? Spiritus autem JESU

est spiritus amoris, qui ne velle quidem male inimicis homini permittit (V: 43—48); spiritus tolerantiae et benevolentiae, qui eum vetat injuriis vindictam repossere (V: 39 sqq.); spiritus sinceritatis, qui eum arcet a simulatione (VI: 2, 7, 17, 18); spiritus preceationis, qui eum impedit, quominus Deum, creatorem et patrem, negligat (VII: 7 sqq.); spiritus amoris erga proximos ac spiritus clementiae, qui nimium sui studium supprimit, utut studium alios calumniandi (VII: 12, 1—6); spiritus, qui, studens pietati et regno coelorum, peccato resistit (VI: 33); spiritus, qui homines puros corde reddit, ut Deum videant, quum totum eorum animum regat in bonum et in Deum. Quid igitur? Hoc spiritu imbutus, quem exprimit factis, homo certo redemptus est a peccato et summa beatitudine fruitur, sin minus, nemo saltem.

De Reconciliatione per mortem Jesu.

Morti JESU eam Apostoli vim tribuunt, qua vinculum Deum inter ac hominem, a peccato interruptam, restituatur. Et summo quidem jure id vindicant. JESUS enim verbis et exemplo spiritum suum transfuderat in discipulos, qui opus, ab eo inceptum,

perficerent. Si autem JESUS inimicorum persecutionibus se subripisset, nec mortem subiisset, quomodo, quaeso, suam condidisset religionem? Num munus verae religionis propagandae suscepissent Apostoli et ad mortem usque in eo constanter perseverassent? Minime vero. Sed JESUS, ut bonus pastor, vitam dedit pro ovibus. Ejus nimirum erga homines amor, qui, quum omnium hominum salutem spectaret, omnem metum excludebat, id effecit ut mortem crucis subiret, atque ita divinam non tantum religionis suae vim manifestaret, sed etiam hanc conderet religionem, in qua vera invenitur vita, sanctus ille spiritus, quo unice homo reconciliatur cum Deo.

Mors autem JESU, summus ille amoris actus, quem Apostoli non expectaverant, eorum animos ita succussit, et post Domini resurrectionem ita implevit, ut tunc demum divini illius spiritus, quem Magister in eos transfuderat, sibi conscii facti sint. Tunc palam professi sunt, hunc spiritum, quem JESUS morte sua humano generi reliquerat, a metu, anxietate, inimicitia contra Deum liberare, ac vinculum Deum Patrem inter et hominem restituere. Et sic quidem factum est, ut Servatoris morti, cujus efficacitatem ipsi experti fuerant, reconciliationem

annexuerint Apostoli. Sed simul tamen satis perspicue redemptionem a peccati tyrannide et sic etiam reconciliationem cum Deo ad ipsam JESU vitam, i. e. ad sanctum ejus spiritum, referunt. (Rom. III: 24). Attendamus ad ipsius JESU verba: »Jerusalem, Jerusalem, trucidatrix prophetarum et lapidatrix eorum, qui ad te missi sunt: quoties *volui* congregare liberos tuos, quemadmodum gallina congregat pullulos suos sub alas; et *noluistis!*» — Ponamus, *voluisse* Judaeos. (Quod enim ipse JESUS saepius *voluit*, id *ponere* nobis quidem licet!) Sic certe JESUS violentam crucis mortem non subiisset, sed tamen regnum suum omnino condidisset! Hinc sequitur, homines cum Deo reconciliari unice per spiritum sanctum, quem JESUS, postquam Judaei *noluissent* congregari ab ipso, non nisi morte sua violenta universo generi humano relinquere potuit. Et sic quidem moriendo sanctum suum effudit spiritum, quo omnes homines ab omni malo liberaturus esset. Haec autem liberatio quum includat reconciliationem, quippe quae liberatio sit a conditione, in qua homines sunt ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ, facile respondetur ad quaestionem, an ipsa reconciliatio in oratione montana inveniatur.

De Judiciio supremo.

In Theologia Judaica iudicium supremum habebatur actus externus, certo quodam definitoque die a MESSIA peragenda. A Judaeorum autem de iudicio doctrina Apostoli in scriptis suis multas sumserunt dictiones. Vel ipsum JESUM Judaeorum terminologia usum esse in pericope, de qua agimus, existimamus. Nam Cap. VII: 22, 23 verba ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ diem illum definitum, quo iudicium habendum sit, indicare, verba κῦριε, κῦριε κ. τ. λ. precessionem continere, ut iudex faustum ferat iudicium, verba ἀποχωρεῖτε κ. τ. λ. exprimere sententiam iudicis putamus. Haud aliud vero JESUM innuisse iudicium, nisi tale quod sit miseriae experientia, quam religionis ab ipso patefactae contemptus secum fert, atque igitur non ipsum, sed veritatem, τὸν λόγον, ὃν ἐλάλησε, iudicis partes in genere humano acturam esse, patet ex Joh. III:1 8, 19, XII: 48; ita ut homines, qui verba JESU audierint nec vero illis obsequium praestiterint, miseriam experiantur, quae vinculo inseparabili cum veritatis contemptu conjuncta est 1). Si quis vero dubitet, num

1) Vid. J. H. SCHOLTEN, *Dogm. Christ. Initia.*

tale iudicium, quale ipsius JESU verbis descripsimus, oratione montana doceatur, inspiciat ille tantum Cap. VII: 24 sqq. JESUS scilicet iisdem fere verbis hac in peroratione usus est, quibus alibi *τὴν κτίσιν* exposuit. Quisquis enim, inquit, verba mea audit et factis exprimit, hunc similem ajo viro prudenti, qui solidum ac firmum struens aedificium mox beatitudine gaudeat; quisquis vero audit verba mea nec vero obsequium iis praestat, similis est aedificatori parum provido, qui aedificium suum super arenam collocans, videlicet fluidum minimeque fidele fundamentum, mox experiatur miseriam.

Et ita quidem probasse nobis videmur orationem montanam, quae summo jure appellari possit *magna charta regni coelestis*, omnem CHRISTI religionem continere. — Forte quis etiam nunc haec nobis objiciat: »CHRISTUS non ea quae docuit, sed se ipsum vocavit veritatem ac vitam, atque ideo religio CHRISTI haud contineri possit oratione montana aut ceteris ejus sermonibus, sed ipse Servator fons est habendus religionis Christianae.»

Contra hanc objectionem liceat haec animadvertere. Nonne CHRISTUS, se ipsum vocans veritatem

ac vitam, *spiritum suum* sic vocavit? Et quum in coelum abiit Dominus, nonne hunc spiritum, i. e. semet ipsum, humano generi reliquit, nimirum et in verbis et in factis suis? Est igitur idem spiritus, qui verbis et qui factis inest. Atque ideo verba CHRISTI sunt verba vitae aeternae, hujusmodi verba, quibus vita inest aeterna, i. e. una vera religio, quae vitam largitur aeternam omnibus, qui hac religione Deum adorant *ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ.*

Sic igitur orationem montanam habemus ipsius JESU verba, de quibus ipse testatus est: sunt spiritus et vita. Continent sanctum ejus spiritum et vitam aeternam. Viam monstrant ad Deum. Sunt ipsa veritas, — *ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ.*

QUAESTIONES.

I.

Haud probari potest JESUM semel tantum in montanis multitudinem ad res coelestes instituisse.

II.

Memoria tantum servarunt discipuli, quae JESUS docuerat.

III.

In enarrandis JESU verbis et factis temporis rationem non semper habere potuerunt Apostoli.

IV.

Duas series, alteram sermonum, factorum alteram, in CHRISTO denuntiando sponte sibi formarunt et adhibuerunt Apostoli.

V.

Summam tantum eorum, quae JESUS saepius per varios dies multitudinem in montanis docuerat, memoria persequi potuerunt discipuli.

VI.

Non nisi accepta nostra »de continua oratione» sententia, rite dirimi possunt multae difficultates, quae hucusque interpretibus in oratione montana explicanda se obtulerunt.

VII.

Qui contra nostram opinionem »orationem montanam esse summam eorum, quae per varios dies multitudinem hominum in montanis docuit JESUS» opponunt initium et finem hujusce pericopes, egregie refellantur iis, quae leguntur Matth. XIII: 3—53.

VIII.

Omniem CHRISTI religionem complectitur oratio montana.

IX.

Propria vis effati Matth. V: 48: ἔσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι, ὡς ὁ πατήρ ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστιν, non tantum e contexta oratione (sect. 43—47), sed imprimis ex ipsa *Patris* denominatione rite intelligitur.

X.

Certissima de divina Religionis Christianae veritate persuasio non nisi propriâ sanctae vitae experientiâ acquiritur.

XI.

Hæc ipsius hominis Christiani persuasio duplici modo in N. F. denominatur: *Revelatio Patris coelestis* et *Testimonium Spiritus sancti*.

XII.

Utriusque dictionis propria vis haud facile intelligitur, nisi simul attendatur ad illud, quod utrique notioni oppositum est: *revelatio* sive *testimonium carnis et sanguinis*.

XIII.

Liberum arbitrium, quod vulgo vocatur, nihil aliud est nisi *facultas comparandi bonum ac malum.*

XIV.

Narratio de lapsu protoplastorum (Gen. III.) nequaquam *mythus* est habenda, sed *typus.*

XV.

Dogma de peccato hereditario, quod vocant, longe aliter mihi videtur ab ipso AUGUSTINO intellectum, quam quidem vulgo proponi solet.

XVI.

Recte CALVINUS ad Gen. IV: 9: »Fieri quidem potest ut tacito conscientiae examine Deus interrogaverit Cain, et ipse vicissim intus responderit.»

XVII.

Theologia, vere naturalis vocanda, a nobis dari non potest.

XVIII.

Qualis proprie disciplina Ethice sit, aequè minus intelligitur, quum aut *pars* dogmaticae aut *par* dogmaticae esse perhibeatur.